

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาสภาพปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์ ผู้วิจัยได้ศึกษา เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และแยกนำเสนอเป็นหัวข้อต่างๆ เรียงลำดับดังต่อไปนี้

1. ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหลักสูตร
2. หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533)
3. การพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น
4. ความหมาย ความสำคัญ และประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน
5. ภูมิปัญญาชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์
6. การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนรู้และพัฒนาหลักสูตร
7. ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดบุรีรัมย์
8. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับหลักสูตร

ความหมายของหลักสูตร

นักการศึกษาได้ให้คำนิยามของหลักสูตรไว้หลายอย่าง ขึ้นอยู่กับการมองลึกลงไป ส่วนหนึ่ง เช่น

1. หลักสูตร คือข้อกำหนด แผนการเรียนการสอนเพื่อนำไปสู่ความมุ่งหมายตามแผน การศึกษาแห่งชาติ หลักสูตรประกอบด้วย หลักการ จุดหมาย โครงสร้าง จุดประสงค์การเรียนรู้ เนื้อหาของรายวิชา สื่อการเรียนการสอน วิธีสอนและการประเมินผล
2. หลักสูตร คือสิ่งที่สร้างขึ้นในลักษณะของรายวิชา ซึ่งประกอบด้วยเนื้อหาสาระที่ ได้จัดเรียงลำดับความยากง่ายหรือเป็นขั้นตอนอย่างดีแล้ว
3. หลักสูตรประกอบด้วยประสบการณ์ทางการเรียน ซึ่งได้วางแผนไว้ล่วงหน้าเพื่อ มุ่งหวังให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปในทางที่ต้องการ
4. หลักสูตรเป็นสิ่งที่สังคมสร้างขึ้น สำหรับให้ประสบการณ์ทางการศึกษาแก่ผู้เรียน
5. หลักสูตรประกอบด้วยประสบการณ์ทั้งหมดของผู้เรียน ซึ่งผู้เรียนได้ทำ ได้รับรู้ และได้ตอบสนองต่อการแนะนำของโรงเรียน

ดังนั้น หลักสูตรจึงหมายถึงมวลประสบการณ์ที่จัดให้กับผู้เรียนโดยวางแผนไว้ล่วงหน้าอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อมุ่งหวังให้ผู้เรียนได้เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมทั้งทางด้านสติปัญญา จิตใจ อารมณ์และทักษะต่างๆ อันเป็นประสบการณ์ที่ผ่านเข้าไปในการเรียนรู้ของผู้เรียน (สงัด อุทรานันท์. 2532 : 16)

ซารง บัวศรี (2532 : 6) กล่าวว่า หลักสูตร คือแผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้นเพื่อจุดหมายการจัดเนื้อหาสาระ กิจกรรมและมวลประสบการณ์ในแต่ละโปรแกรมการศึกษา เพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านต่างๆ ตามจุดหมายที่กำหนดไว้

จิระพันธุ์ พูลพัฒน์ (2532 : 3) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักสูตรว่า หลักสูตรคือมวลประสบการณ์ทั้งหลาย ที่นักเรียนแต่ละคนพึงมีในโปรแกรมการจัดการศึกษา เพื่อบรรลุจุดมุ่งหมายทั่วไปและจุดมุ่งหมายเฉพาะที่ได้มีการวางแผนเอาไว้ในกรอบของทฤษฎี และผลการวิจัยทางการศึกษา หรือการปฏิบัติงานที่ผ่านมาทั้งหลายในอดีตและปัจจุบัน

ลาเวทเทลิ และคนอื่นๆ (Lavatelli and others. 1972 : 1571-A ; อ้างถึงใน แรมสมร อยู่สถาพร. 2533 : 2) ได้กล่าวถึงความหมายของหลักสูตรว่า หมายถึงชุดการเรียนรู้และประสบการณ์สำหรับเด็กที่โรงเรียนจัดให้ เพื่อบรรลุเป้าหมายของการศึกษา โดยครอบคลุมด้านต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดที่นำมาจากความรู้ที่สะสมกันมาและนำมารวมกันเป็นเนื้อหาวิชา เช่น วิชาวิทยาศาสตร์ วิชาสังคมศาสตร์ วิชาคณิตศาสตร์ เป็นต้น
2. ทักษะที่สำคัญเพื่อใช้แสวงหาความรู้ต่างๆ เช่น ทักษะทางภาษาซึ่งส่วนมาก ได้แก่ การอ่าน การเขียนและการพูด รวมทั้งทักษะการติดต่อระหว่างชาติและภาษาท่าทาง
3. กระบวนการประเมินและตัดสินใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับบทบาทของแต่ละบุคคลในสังคม
4. กระบวนการทางสมองหรือความสามารถในการแก้ปัญหา ที่ทำให้เด็กสามารถมองเห็นปัญหาสามารถเปรียบเทียบและหาคำตอบได้อย่างมีเหตุผล
5. ประสบการณ์ด้านสุนทรียภาพ เช่น ศิลปะ ดนตรีและการเดินรำ ซึ่งเป็นมรดกที่สำคัญของแต่ละชาติ ทำให้ชีวิตประจำวันมีความสุข

โบแชมปี (Beauchamp. 1981 : 2134-A ; อ้างถึงใน สมจิต จันทรฉาย. 2533 : 37) ได้กล่าวถึงขอบเขตความหมายของหลักสูตรว่าอยู่ภายใน 3 ฐานะ คือ

1. หลักสูตรในฐานะเอกสารที่เขียนขึ้นอย่างเป็นทางการ โดยความหมายดังกล่าวหลักสูตรมักจะเป็นแผนงาน เพื่อบรรลุถึงผลผลิตบางสิ่งบางอย่างที่ต้องการ ประกอบด้วยประสบการณ์การเรียนรู้ของนักเรียนในโรงเรียนซึ่งรวมจุดมุ่งหมายกิจกรรมสื่อการเรียนการสอน ข้อกำหนดเกี่ยวกับการวัดและประเมินผลรวมทั้งกำหนดเวลา หลักสูตรในลักษณะนี้มีหลายระดับ เช่น หลักสูตรในระดับโรงเรียน ระดับท้องถิ่นและระดับชาติ เป็นต้น

2. หลักสูตรในฐานะระบบหลักสูตร ซึ่งเป็นขอบเขตการดำเนินงานที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรประกอบด้วยการจัดการด้านบุคคล การพัฒนาหลักสูตร การใช้หลักสูตร การประเมินผลหลักสูตร ผลผลิตของระบบหลักสูตรก็คือตัวหลักสูตร

3. หลักสูตรในฐานะศาสตร์แขนงหนึ่งทางการศึกษา เป็นความหมายที่ใช้ในสถาบันการศึกษาระดับสูง ในความหมายของศาสตร์ทางด้านหลักสูตร

จากการให้ความหมายของหลักสูตรของนักการศึกษาดังกล่าวข้างต้น พอสรุปได้ว่าหลักสูตรมีความหมายใน 2 ลักษณะ คือ ความหมายในวงแคบกับความหมายในวงกว้าง ความหมายในวงแคบ หมายถึง มวลประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียน โดยมีการวางแผนไว้ล่วงหน้าอย่างเป็นขั้นตอนกำหนดไว้ในเอกสาร เพื่อเป็นแม่บทในการจัดการเรียนการสอนตามระดับชั้น ส่วนความหมายในวงกว้าง หมายถึง ประสบการณ์ต่างๆ ที่โรงเรียนจัดให้แก่เด็กนักเรียนทั้งในและนอกห้องเรียน เพื่อให้เด็กมีความรู้ มีทักษะ มีคุณธรรม จริยธรรม และมีเจตคติที่ดีอันจำเป็นต่อการดำรงชีวิต ดังนั้นหลักสูตรจึงหมายถึงสิ่งต่อไปนี้

1. เอกสารหลักสูตร
2. กระบวนการและวิธีการสอนของครู
3. กระบวนการเรียนรู้ของผู้เรียน
4. กิจกรรมต่าง ๆ ที่โรงเรียนจัดให้ผู้เรียน
5. การวัดและประเมินผล

องค์ประกอบของหลักสูตร

วิชัย ประสิทธิ์วุฒิเวช (2542 : 123) ได้กล่าวว่าหลักสูตรไม่ว่าจะเป็นการออกแบบในลักษณะใดก็ตาม จะต้องประกอบด้วยส่วนต่างๆ ดังนี้

1. จุดหมายและจุดประสงค์ (Aims and Objectives)

1.1 จุดหมาย เป็นสิ่งที่กำหนดไว้กว้างๆ เน้นคุณลักษณะที่คาดหวังของผู้เรียน มักจะพบได้ในส่วนแรกของหลักสูตร อันเป็นจุดเริ่มต้นทำให้เกิดเป็นโครงสร้างหลักสูตร

1.2 จุดประสงค์ เป็นสิ่งที่กำหนดเฉพาะเรื่องในกลุ่มวิชา กลุ่มประสบการณ์ และรายวิชาที่มีอยู่ในโครงสร้าง เป็นตัวบ่งชี้ให้จัดเนื้อหาสาระซึ่งต้องจัดให้มีความสอดคล้องกัน

2. เนื้อหาสาระและประสบการณ์ (Contentes and Experiences)

2.1 เนื้อหาสาระเป็นส่วนที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ตามจุดประสงค์ แบ่งออกได้เป็น 5 ประเภท คือ

- 2.1.1 ข้อเท็จจริงและความรู้ธรรมดา
- 2.1.2 ความคิดรวบยอดและหลักการ
- 2.1.3 การแก้ปัญหาและความคิดสร้างสรรค์
- 2.1.4 ทักษะทางกาย
- 2.1.5 เจตคติและค่านิยม

2.2 ประสิทธิภาพ เป็นการกำหนดคุณลักษณะ เจตคติ ค่านิยม อันพึงประสงค์ ให้ผู้สอนได้นำไปพิจารณาตัดสินใจสร้างเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนขึ้น ให้เหมาะสมกับสภาพผู้เรียนและชั้นเรียน

3. การนำหลักสูตรไปใช้ (Curriculum Implementation) เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่มีการปรับปรุงตลอดเวลาของการใช้หลักสูตร ต้องมีปฏิสัมพันธ์กับบุคลากรในหน่วยงานต่างๆ และมีการติดตามผลเป็นระยะๆ องค์ประกอบที่สำคัญของการนำหลักสูตรไปใช้ คือ

3.1 การเตรียมครูผู้สอน หลักสูตรการผลิตครูเป็นหลักสูตรที่ยึดสมรรถภาพเป็นหลัก เน้นด้านความรู้ ด้านเทคนิควิธี ด้านคุณลักษณะและเจตคติ

3.2 ผู้บริหารโรงเรียน มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการนำหลักสูตรไปใช้ โดยให้ความสำคัญและสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาหลักสูตรในระดับโรงเรียน ซึ่งมีหลักสูตรแกนกลางเป็นแม่บท กำหนดแนวปฏิบัติด้านการเรียนการสอนเป็นแผนให้สอดคล้องกับหลักสูตร จัดหาแหล่งวิทยากรภายนอกมาเสริมความรู้และประสบการณ์แก่ผู้เรียน

3.3 ครูผู้สอน ต้องมีคุณภาพ ซึ่งส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับกระบวนการผลิตครู แต่เมื่อเข้าสู่วิชาชีพแล้ว ต้องได้รับการส่งเสริมให้พัฒนาสมรรถภาพในความเป็นครูเสมออย่างต่อเนื่อง เช่น การอบรมระยะสั้น การประชุมสัมมนา การฟังหรือการพูดปาฐกถา การเป็นวิทยากร การแสดงผลงาน การทำผลงานทางวิชาการ เป็นต้น สิ่งเหล่านี้นอกจากจะพัฒนาครูผู้สอนโดยตรงแล้ว ในทางอ้อมยังเกิดผลดีต่อผู้เรียนเพราะผู้สอนมีการศึกษาค้นคว้าเรียนรู้ให้เกิดความมั่นใจในการสอนเพิ่มมากขึ้น

4. การประเมินผล (Evaluation) เป็นการตรวจสอบสัมฤทธิ์ผลของหลักสูตร ค้นหาสาเหตุของสิ่งที่ไม่สัมฤทธิ์ผล เป็นงานใหญ่ที่มีขอบเขตกว้างขวางจะต้องวางโครงการประเมินผลไว้ล่วงหน้าอย่างเป็นกระบวนการ ประโยชน์ของการประเมินผลหลักสูตร คือ

4.1 ช่วยให้จุดหมายและจุดประสงค์ระดับต่างๆ มีความกระจ่างและชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะถ้าคลุมเครือจะไม่สามารถประเมินผลได้

4.2 ข้อมูลที่ได้จากการประเมินผล มีผลไปสู่การปรับปรุงหลักสูตรและการสอน ช่วยส่งเสริมการสอนในโรงเรียนให้ดียิ่งขึ้น

4.3 ข้อมูลที่ได้จากการประเมินผลหลักสูตร จะเป็นสิ่งบ่งบอกที่ใช้ในการพิจารณาตัดสินใจเปลี่ยนหลักสูตรใหม่

องค์ประกอบทั้ง 4 อย่างจึงเป็นวัฏจักรที่เกิดขึ้นหมุนเวียนโดยไม่จบสิ้น แต่ละวัฏจักรจะใช้เวลานานหลายปี และมีความเกี่ยวข้องกับบุคลากรหลายฝ่าย หลายคนซึ่งไม่สามารถกระทำได้โดยลำพัง

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533)

หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) มีหลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้าง เวลาเรียน แนวดำเนินการ การวัดผล การประเมินผลและติดตามผล ดังต่อไปนี้ (กรมวิชาการ. 2535 : 1-4)

หลักการ

หลักสูตรศึกษามีหลักการสำคัญ ดังนี้

1. เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานเพื่อป้องกัน
2. เป็นการศึกษาที่มุ่งให้ผู้เรียนนำประสบการณ์ที่ได้รับจากการเรียน ไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต
3. เป็นการศึกษาที่มุ่งสร้างเอกภาพของชาติ โดยมีเป้าหมายหลักร่วมกันแต่ให้ท้องถิ่นมีโอกาสพัฒนาหลักสูตรบางส่วนให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการได้

จุดหมาย

การศึกษาระดับประถมศึกษา เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มุ่งพัฒนาผู้เรียนให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตให้พร้อมที่จะทำประโยชน์ให้กับสังคม ตามบทบาทและหน้าที่ของตนในฐานะพลเมืองดีตามระบบการปกครองแบบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข โดยให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะพื้นฐานในการดำรงชีวิต ทนต่อการเปลี่ยนแปลง มีสุขภาพสมบูรณ์ทั้งร่างกายและจิตใจ ทำงานเป็นและครองชีวิตอย่างสงบสุข

ในการจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้ จะต้องมุ่งปลูกฝังให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

1. มีทักษะพื้นฐานในการเรียนรู้ คงสภาพอ่านออกเขียนได้และคิดคำนวณได้
2. มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับตนเอง ธรรมชาติแวดล้อม และการเปลี่ยนแปลงของสังคม
3. สามารถปฏิบัติตนในการรักษาสุขภาพอนามัยของตนเองและครอบครัว
4. สามารถวิเคราะห์สาเหตุและเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัวได้อย่างมีเหตุผล ด้วยทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์
5. มีความภูมิใจในความเป็นไทย มีนิสัยไม่เห็นแก่ตัว ไม่เอาเปรียบผู้อื่นและอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข
6. มีนิสัยรักการอ่านและใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ
7. มีความรู้และทักษะพื้นฐานในการทำงาน มีนิสัยรักการทำงาน และสามารถทำงานร่วมกับผู้อื่นได้
8. มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมในบ้านและชุมชน สามารถปฏิบัติตนตามบทบาท หน้าที่ในฐานะสมาชิกที่ดีของบ้านและชุมชน ตลอดจนอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อม ศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมในชุมชนรอบ ๆ บ้าน

โครงสร้าง

มวลประสบการณ์ที่จัดให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้มี 5 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 กลุ่มทักษะ เป็นเครื่องมือการเรียนรู้ประกอบด้วย ภาษาไทยและคณิตศาสตร์

กลุ่มที่ 2 กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ว่าด้วยกระบวนการแก้ปัญหาของชีวิตและสังคม โดยเน้นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เพื่อความดำรงอยู่และการดำเนินชีวิตที่ดี

กลุ่มที่ 3 กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ว่าด้วยกิจกรรมที่เกี่ยวกับการสร้างเสริมนิสัย ค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรม เพื่อนำไปสู่การมีบุคลิกภาพที่ดี

กลุ่มที่ 4 กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ ว่าด้วยประสบการณ์ทั่วไปในการทำงาน และความรู้พื้นฐานในการประกอบอาชีพ

กลุ่มที่ 5 กลุ่มประสบการณ์พิเศษ ว่าด้วยกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียน สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 อาจเลือกจัดกิจกรรมเสริมความรู้และทักษะในกลุ่มประสบการณ์ทั้ง 4 หรือเลือกจัดกิจกรรมอื่น ๆ ตามความสนใจของผู้เรียน เช่น ภาษาอังกฤษเกี่ยวกับชีวิตประจำวัน ทั้งนี้อาจเลือกจัดหลาย ๆ กิจกรรมก็ได้

เวลาเรียน

ตลอดหลักสูตรประถมศึกษา ใช้เวลาเรียนประมาณ 6 ปี แต่ระดับการศึกษาควรมีเวลาเรียนไม่น้อยกว่า 40 สัปดาห์ ๆ ละไม่น้อยกว่า 25 ชั่วโมงหรือ 75 คาบ กำหนดคาบละ 20 นาที ทั้งนี้รวมแล้วต้องไม่ต่ำกว่า 200 วัน ไม่ต่ำกว่า 1,000 ชั่วโมง สำหรับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 นี้ เพิ่มเวลาในการจัดกิจกรรมตามความสนใจของผู้เรียนในกลุ่มประสบการณ์พิเศษอีกไม่ต่ำกว่า 200 ชั่วโมง อัตราเวลาเรียนของมวลประสบการณ์ทั้ง 5 กลุ่ม ในแต่ละระดับชั้นกำหนด ดังนี้

ตาราง 1 แสดงอัตราเวลาเรียนของกลุ่มประสบการณ์ 5 กลุ่มในแต่ละระดับชั้น

กลุ่มประสบการณ์	อัตราเวลาเรียนโดยประมาณ					
	ป. 1-2		ป. 3-4		ป. 5-6	
	ร้อยละ	คาบ/ปี	ร้อยละ	คาบ/ปี	ร้อยละ	คาบ/ปี
1. กลุ่มทักษะที่เป็นเครื่องมือการเรียนรู้	50	1,500	35	1,050	25	750
2. กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต	15	450	20	600	25	750
3. กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย	25	750	25	750	20	600
4. กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ	10	300	20	600	30	900
รวม	100	3,000	100	3,000	100	3,000
5. กลุ่มประสบการณ์พิเศษ	-	-	-	-	-	600

แนวการดำเนินการ

เพื่อให้การจัดการศึกษาตามหลักสูตรนี้ ประสบความสำเร็จตามจุดหมายข้างต้น จึงกำหนดแนวดำเนินการไว้ดังนี้

1. จัดการเรียนการสอนให้ยึดหยุ่นตามเหตุการณ์และสภาพท้องถิ่น โดยให้ท้องถิ่น พัฒนาหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน ในส่วนที่เกี่ยวกับท้องถิ่นตามความเหมาะสม
2. จัดการเรียนการสอนโดยยึดผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง ให้สอดคล้องกับความสนใจและ สภาพชีวิตจริงของผู้เรียน และให้โอกาสเท่าเทียมกันในการพัฒนาตนเองตามความสามารถ
3. จัดการเรียนการสอนให้มีความสัมพันธ์ เชื่อมโยงหรือบูรณาการ ทั้งภายใน กลุ่มประสบการณ์และระหว่างกลุ่มประสบการณ์ให้มากที่สุด
4. จัดการเรียนการสอนโดยเน้นกระบวนการเรียนรู้ กระบวนการคิดอย่างมีเหตุผลและ สร้างสรรค์ รวมทั้งกระบวนการกลุ่ม
5. จัดการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนได้ปฏิบัติจริงให้มากที่สุด และเน้นให้เกิดความ จิตรวบยอดในกลุ่มประสบการณ์ต่างๆ
6. จัดให้มีการศึกษา ติดตาม และแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง
7. ให้สอดคล้องการอบรมด้านจริยธรรมและค่านิยมที่พึงประสงค์ ในการจัดการเรียน การสอนและกิจกรรมต่างๆ อย่างมีเหตุผล
8. ในการเสริมสร้างค่านิยมที่ระบุไว้ในจุดหมาย ต้องปลูกฝังค่านิยมที่เป็นพื้นฐาน เช่น ขยัน ซื่อสัตย์ ประหยัด อดทน มีวินัย รับผิดชอบ ฯลฯ ความคู่ไปด้วย
9. จัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้และปฏิบัติจริงของผู้เรียน การวัดผล การประเมินผล และการติดตามผล

การวัดผลและการประเมินผล ตลอดจนการติดตามผล เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน และการจัดให้ผู้เรียนได้เรียนหรือเลื่อนชั้นระหว่างปีหรือปลายปี ตามความสามารถของผู้เรียน ให้เป็นหน้าที่ของผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนทำการทดสอบเป็นระยะ หรือทดสอบเมื่อจบแต่ละบทเรียนตามลักษณะการจัดประสบการณ์และเนื้อหาแต่ละวิชา ทั้งนี้เป็นไปตามระเบียบ กระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยการประเมินผลการเรียน

อนึ่ง สำหรับกลุ่มประสบการณ์พิเศษ จะไม่นำมาเป็นเกณฑ์การตัดสินผลการเรียน แต่เป็นการวัดผลและประเมินผลเพื่อดูความก้าวหน้าจากการทำกิจกรรม

จากหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2533) จะเห็นว่า หลักสูตรเน้นกระบวนการพัฒนาผู้เรียนอย่างเป็นระบบเน้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยยึด ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง มุ่งปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรมและคุณลักษณะที่พึงประสงค์ให้เกิดขึ้นกับ ผู้เรียน โดยเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นดำเนินการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นบางส่วนให้เหมาะสม กับสภาพและความต้องการของท้องถิ่นเองด้วย

การพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น

กรมวิชาการ (2539 ก : 32) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาหลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น เป้าหมายของการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่นและแนวปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรลักษณะต่าง ๆ ไว้ดังนี้

1. หลักสูตรตามความต้องการของท้องถิ่น หมายถึง หลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นดำเนินการตามข้อกำหนดในโครงสร้างของหลักสูตร เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ชีวิตจริงของตนเองในท้องถิ่น เรียนรู้สภาพเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนสามารถพัฒนาชีวิต พัฒนาอาชีพ พัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของตนเอง ครอบครัว และท้องถิ่นได้

2. เป้าหมายของการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น คือ การให้ผู้เรียนได้เรียนรู้บนพื้นฐานสภาพชีวิต เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรที่มีอยู่ในแต่ละท้องถิ่น โดยเน้นผลที่จะเกิดแก่ผู้เรียนคือ การเป็นผู้มีรายได้ เป็นที่ยอมรับของสังคม เป็นผู้เสียสละและเป็นผู้ที่มีสุขภาพแข็งแรง อันจะมีผลกระทบไปถึงคุณภาพชีวิตของผู้เรียน เป็นชีวิตที่มีความสุข มีคุณภาพประโยชน์ต่อท้องถิ่นอย่างแท้จริง

3. ยุทธศาสตร์ในการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น จะดำเนินการได้ต้องมีข้อมูลเกี่ยวกับสภาพท้องถิ่น แล้วดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลด้านต่าง ๆ ออกมาให้ได้ว่าการจัดการศึกษาที่ควรจะเป็นของท้องถิ่นนั้นคืออย่างไร

การวิเคราะห์ข้อมูลของท้องถิ่นช่วยทำให้ท้องถิ่นเกิดความมั่นใจในการพัฒนาหลักสูตรว่าเป็นการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของท้องถิ่น มิใช่เป็นการพัฒนาหลักสูตรตาม "ความอยาก" หรือ "ความต้องการ" ของใครคนใดคนหนึ่ง โดยศึกษาวิเคราะห์องค์ประกอบต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

1. วิเคราะห์ความต้องการของชุมชน โดยเฉพาะความต้องการเกี่ยวกับการศึกษาของชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ว่า ชุมชนมีความต้องการมีความคาดหวังที่จะให้โรงเรียนจัดการเรียนรู้ การบริหารอะไรอย่างไร

2. วิเคราะห์โอกาสและข้อจำกัด หมายถึง การวิเคราะห์สภาพของชุมชนที่โรงเรียนตั้งอยู่ในแต่ละด้านว่ามีสภาพเป็นอย่างไร มีปัญหาอุปสรรค และมีแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงไปมากน้อยเพียงใด ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์ในขั้นตอนนี้จะทำให้ทราบว่าชุมชนมีความพร้อมในด้านใด มีโอกาสหรือความเป็นไปได้ที่จะพัฒนาในเรื่องใดมากที่สุด

3. วิเคราะห์สิ่งที่กระทบถึงโรงเรียน หมายถึง การวิเคราะห์อุดมการณ์ อุดมคติ หรือปรัชญาของโรงเรียนว่า โรงเรียนกำหนดเป้าหมายในการจัดการศึกษาของโรงเรียนไว้ว่าอย่างไร

4. วิเคราะห์จุดเด่นและจุดด้อย หมายถึง การวิเคราะห์สภาพของโรงเรียนว่ามีความพร้อมในด้านใด ไม่พร้อมในด้านใด

ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์องค์ประกอบทั้ง 4 ด้าน จะช่วยทำให้ท้องถิ่นกำหนด แผนยุทธศาสตร์ได้ว่าการศึกษาคือควรจะเป็นของท้องถิ่นคืออย่างไร หลังจากท้องถิ่นดำเนินการตามยุทธศาสตร์จนทำให้เห็นภาพของการพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นตลอดแนวแล้ว ท้องถิ่น จะต้องวางแผนในการปฏิบัติการพัฒนาหลักสูตรต่อไป โดยการวิเคราะห์หลักสูตรที่ใช้อยู่ว่า ได้มีการกำหนดเรื่องที่ท้องถิ่นควรพัฒนาไว้แล้วหรือไม่อย่างไรบ้างมากนักน้อยเพียงใด แล้วจึงลงมือพัฒนาหลักสูตรตามลักษณะต่างๆ ต่อไป

กรมวิชาการ (2539 ก : 33-53) การพัฒนาหลักสูตรลักษณะต่างๆ ตามความต้องการของท้องถิ่นมี 5 ลักษณะดังนี้

1. การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม การปรับกิจกรรมการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพและความต้องการของท้องถิ่น เป็นการพัฒนาศูนย์ของท้องถิ่นวิธีหนึ่ง เป็นการทำให้ผู้เรียนบรรลุผลตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ โดยคำนึงถึงความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพและความเป็นไปได้ของท้องถิ่น ทั้งนี้การพัฒนาหลักสูตรของท้องถิ่นลักษณะนี้จะไม่ตัดหรือเปลี่ยนแปลงจุดประสงค์ คำอธิบาย/คำอธิบายรายวิชา และคาบเวลาเรียน ตามที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท มีขั้นตอนดังนี้

1.1 ศึกษา วิเคราะห์เกี่ยวกับสภาพปัญหาที่เกิดและแนวทางแก้ไข

1.2 ศึกษาหลักสูตรแม่บท แล้วกำหนดโครงสร้างเนื้อหาที่จะสอน

1.3 จัดทำแผนการสอน โดยให้มีกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นกระบวนการ และเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพของท้องถิ่น

2. การปรับรายละเอียดเนื้อหา สามารถกระทำได้ทุกกลุ่มประสบการณ์ หรือทุกรายวิชา โดยมีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

2.1 ศึกษาจุดประสงค์ เนื้อหา กิจกรรมและคาบเวลาที่กำหนดไว้ในคำอธิบายหรือคำอธิบายรายวิชาในหลักสูตรแม่บท

2.2 กำหนดรายละเอียดเนื้อหาที่จะเพิ่มหรือปรับ สำหรับนำมาให้เรียนรู้หรือฝึกทักษะ โดยให้เป็นไปตามผลที่ได้จากการศึกษาวิเคราะห์

2.3 นำเอารายละเอียดที่ได้จากข้อ 2 ไปปรับเข้าในโครงสร้างขอบข่ายเนื้อหาของกลุ่มประสบการณ์/รายวิชา แล้วนำไปจัดทำแผนการสอนต่อไป

2.4 พิจารณาปรับแนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน สื่อ ให้สอดคล้องกับเนื้อหาที่ปรับ

3. การปรับปรุงและเลือกใช้สื่อการเรียน

สื่อการเรียนการสอนที่ท้องถิ่นสามารถจะพัฒนา เพื่อนำมาใช้ประกอบในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนประกอบด้วย

3.1 หนังสือเรียน หมายถึง หนังสือที่กำหนดให้ใช้สำหรับการเรียนการสอน รายวิชาใดรายวิชาหนึ่งโดยเฉพาะ มีเนื้อหาตรงตามที่ระบุไว้ในรายวิชานั้นๆ อาจมีลักษณะเป็นเล่มหรือเป็นชุดก็ได้

3.2 แบบฝึกหัด หมายถึง สื่อการเรียนสำหรับผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ เพื่อช่วยเสริมให้เกิดทักษะและความแตกฉานในบทเรียนมากยิ่งขึ้น

3.3 หนังสือเสริมประสบการณ์ หมายถึง หนังสือเสริมการเรียนการสอนตามหลักสูตรมีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งหรือหลายเรื่องก็ได้ สำหรับผู้เรียนศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง หนังสือเสริมประสบการณ์แยกเป็น 4 ประเภท คือ

3.3.1 หนังสืออ่านนอกเวลา เป็นหนังสือที่กำหนดให้ใช้ในการเรียนวิชาใดวิชาหนึ่งตามหลักสูตรนอกเหนือจากหนังสือเรียน สำหรับให้นักเรียนอ่านนอกเวลาเรียน

3.3.2 หนังสืออ่านเพิ่มเติม เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาอิงหลักสูตร เหมาะสมกับวัยและความสามารถในการอ่านของนักเรียน สำหรับให้ศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมด้วยตนเอง

3.3.3 หนังสืออุทิศ เป็นหนังสือสำหรับค้นคว้า อ้างอิงเกี่ยวกับการเรียนการสอน โดยมีการเรียบเรียงเป็นเชิงวิชาการ

3.3.4 หนังสือส่งเสริมการอ่าน เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับเรื่องทั่วไป ไม่ขัดต่อวัฒนธรรม ประเพณีและศีลธรรมอันดีงาม มีความรู้ มีคติ มีสาระประโยชน์ มุ่งส่งเสริมให้ผู้อ่านเกิดทักษะในการอ่านและสร้างนิสัยรักการอ่าน

3.4 คู่มือครู ได้แก่ เอกสารแนะนำครูเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตร

3.5 คู่มือการเรียนการสอน ได้แก่ เอกสารหรือหนังสือสำหรับครูและนักเรียน ใช้ประกอบการเรียนการสอน ประกอบด้วยเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนรู้ตามหลักสูตร การปรับปรุงและเลือกใช้สื่อการเรียน มีขั้นตอนดำเนินการดังนี้

1. วิเคราะห์หลักสูตร วิเคราะห์จุดประสงค์ คำอธิบายรายวิชาและคาบเวลาเรียนที่ปรากฏอยู่ในหลักสูตรว่า รายวิชามีลักษณะสำคัญอย่างไร มุ่งให้ผู้เรียนเกิดความรู้ ทักษะ การปฏิบัติ เจตคติ ค่านิยมอย่างไร มีขอบข่ายเนื้อหาเพียงใด มีคาบเวลาเรียนเท่าไร เพื่อจะได้ออกหนังสือการเรียนการสอนที่จะใช้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ

2. สืบหาซื้อ เอกสารหรือหนังสือ เป็นการสำรวจรวบรวมสื่อ เอกสารหรือหนังสือที่มีเนื้อหาสาระเกี่ยวข้องกับจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชาจากแหล่งต่าง ๆ เช่น ร้านจำหน่ายหนังสือ ห้องสมุด ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อนำมาศึกษาวิเคราะห์ความเหมาะสมสอดคล้องกับหลักสูตร

3. วิเคราะห์สื่อเอกสารหรือหนังสือ เป็นการวิเคราะห์สื่อเอกสารหรือหนังสือที่สำรวจได้ตามขั้นตอนที่ 2 เพื่อพิจารณาว่าจะสามารถนำมาใช้ประกอบการเรียนการสอนตามหลักสูตรได้หรือไม่เพียงใด โดยใช้หลักเกณฑ์ต่อไปนี้

- 3.1 การสนองจุดประสงค์ของหลักสูตร
 - 3.1.1 มีเนื้อหาตามที่ปรากฏในคำอธิบาย/คำอธิบายรายวิชา
 - 3.1.2 ส่งเสริมการพัฒนาทักษะ
 - 3.1.3 ส่งเสริมการพัฒนาเจตคติและค่านิยม
 - 3.1.4 ส่งเสริมการนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน
- 3.2 ความเหมาะสมของเนื้อหา
 - 3.2.1 ถูกต้องตามหลักวิชา
 - 3.2.2 ไม่ล้าสมัย
 - 3.2.3 เหมาะสมกับเวลาเรียน
 - 3.2.4 ยากง่ายเหมาะสมกับระดับชั้น
- 3.3 ความเหมาะสมในการเสนอเนื้อหา
 - 3.3.1 เรียงลำดับเนื้อหาดีไม่สับสน
 - 3.3.2 อธิบายความชัดเจน เข้าใจง่าย
 - 3.3.3 ใช้ตัวอย่างประกอบช่วยความเข้าใจได้ดี
 - 3.3.4 ใช้ภาพประกอบ ตาราง แผนภูมิ ฯลฯ เพื่อช่วยความเข้าใจ
- 3.4 การใช้ภาษา
 - 3.4.1 ถูกต้องเหมาะสมตามหลักภาษา
 - 3.4.2 กะทัดรัด ไม่เยิ่นเย้อ หรือวุ่น
 - 3.4.3 ใช้ศัพท์และประโยคไม่ซับซ้อน เหมาะกับระดับชั้น
- 3.5 กิจกรรมเสนอแนะ
 - 3.5.1 มีคำถามหรือกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักคิดวิเคราะห์วิจารณ์
 - 3.5.2 มีกิจกรรมที่ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ฝึกปฏิบัติ
 - 3.5.3 มีกิจกรรมส่งเสริมให้ผู้เรียนนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน
4. การจัดทำสื่อการเรียนขึ้นใหม่ มีขั้นตอนการดำเนินงานดังนี้
 - 4.1 ขั้นตอนเตรียมการ
 - 4.1.1 วิเคราะห์จุดประสงค์ของหลักสูตร
 - 4.1.2 วิเคราะห์ขอบเขตของเนื้อหาสาระ
 - 4.1.3 พิจารณาตามเวลาเรียน
 - 4.1.4 วิเคราะห์ความรู้ ความสามารถของผู้เรียน
 - 4.2 ขั้นตอนวางแผน
 - 4.2.1 กำหนดจุดประสงค์ของสื่อการเรียน
 - 4.2.2 กำหนดขอบเขต/หัวข้อของเนื้อหาสาระของสื่อการเรียน
 - 4.2.3 ทำเค้าโครงสร้าง (Outline) ของสื่อการเรียน

4.2.4 เตรียมการเกี่ยวกับข้อมูลและแหล่งข้อมูลที่จะต้องดำเนินการร่าง
ต้นแบบสื่อการเรียน

4.3 ขั้เนยกร่างต้นแบบสื่อการเรียน

4.3.1 ลงมือเขียนต้นฉบับครั้งที่ 1

4.3.2 ตรวจสอบต้นฉบับครั้งที่ 1 และปรับปรุง

4.3.3 ตรวจสอบต้นฉบับครั้งที่ 2 และปรับปรุง

4.4 ขั้นทดลองใช้ต้นแบบสื่อการเรียน

4.4.1 ทดลองใช้ต้นแบบกับตัวแทนผู้เรียน 1 คน หรือหลายคนแล้วปรับปรุง

4.4.2 ทดลองใช้ต้นแบบกับกลุ่มตัวแทนผู้เรียนตามสภาพการเรียนการสอน
แล้วปรับปรุง

4.5 จัดทำต้นแบบสื่อการเรียนให้สมบูรณ์ เพื่อให้สื่อการเรียนที่พัฒนาขึ้นใหม่มี
คุณภาพและเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้อย่างแท้จริง การจัดทำสื่อการเรียนเพิ่มเติมให้ใช้เกณฑ์
ต่อไปนี้ประกอบการพิจารณาจัดทำคือ

4.5.1 สอดคล้องกับจุดประสงค์และคำอธิบายรายวิชา

4.5.2 ถูกต้องตามหลักวิชาและมีเนื้อหาเป็นปัจจุบัน

4.5.3 เสนอเนื้อหาเป็นไปตามลำดับขั้นตอนของการเรียนรู้

4.5.4 เนื้อหาเหมาะสมกับเวลาเรียน

4.5.5 เนื้อหามีความยากง่ายเหมาะสมกับวัยของผู้เรียน

4.5.6 เนื้อหาไม่ลบหลู่สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไม่ขัดต่อ
หลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย ศีลธรรมอันดีงามและไม่ขัดต่อความมั่นคงของชาติ

4.5.7 เนื้อหาสอดคล้องสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่น

4.5.8 ใช้ภาษาถูกต้อง ชัดเจน สละสลวย เป็นแบบอย่างได้

4.5.9 ภาพประกอบ แผนภูมิ แผนที่ เหมาะสมและสอดคล้องกับเนื้อหา

4.5.10 กิจกรรม มีความเหมาะสม ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักคิด วิเคราะห์

วิจารณ์ ฝึกปฏิบัติ และส่งเสริมใ้เ้าความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน

5. การจัดทำคำอธิบาย/รายวิชาเพิ่มเติมขึ้นใหม่ ดำเนินการในรูปแบบของ
คณะทำงาน โดยมีขั้นตอนการจัดทำดังนี้

5.1 ศึกษาจุดหมายของหลักสูตร จุดประสงค์และโครงสร้าง เนื้อหาของ
กลุ่มประสบการณ์/กลุ่มวิชา/รายวิชาต่างๆจากหลักสูตรแม่บท เพื่อใช้เป็นข้อมูลฐานประกอบ
การพิจารณาจัดทำ และป้องกันไม่ให้เกิดการซ้ำซ้อนกับเนื้อหาที่มีอยู่

5.2 นำผลการศึกษา ผลการวิเคราะห์ความน่าจะเป็นของการจัดการศึกษาที่
สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของท้องถิ่น เพื่อนำมาเป็นข้อมูลกำหนดจุดประสงค์และเนื้อหา

5.3 กำหนดจุดประสงค์ของวิชา/รายวิชาที่จะดำเนินการจัดทำขึ้นใหม่โดย

5.3.1 วิเคราะห์จากปัญหา ความต้องการของท้องถิ่น สำหรับกำหนดสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน โดยระบุปัญหา ความต้องการของท้องถิ่น ได้แก่สิ่งที่ต้องการให้รู้พฤติกรรมที่ต้องการให้เกิดและเงื่อนไขต่าง ๆ

5.3.2 เขียนจุดประสงค์ให้ครอบคลุมกับสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียน ทั้ง 4 ด้าน ความรู้ ทักษะ เจตคติและกระบวนการ รวมทั้งสอดคล้องกับจุดประสงค์ของกลุ่มวิชา กลุ่มประสบการณ์ ลักษณะของจุดประสงค์ที่ดีต้องบอกสภาพที่ต้องการให้เกิดกับผู้เรียนเมื่อเรียนจบรายวิชานั้น ไม่ใช่การดำเนินงานหรือกิจกรรม

5.4 กำหนดเนื้อหา โดยการวิเคราะห์จากจุดประสงค์ ระบุค่าหลักของจุดประสงค์รายวิชา ซึ่งประกอบด้วยส่วนที่เป็นความรู้และส่วนที่เป็นทักษะ เนื้อหาที่กำหนดจะต้อง

5.4.1 สอดคล้องกับจุดประสงค์รายวิชา

5.4.2 ประกอบด้วยส่วนที่เป็นความรู้และทักษะ

5.4.3 เหมาะสมกับวัยและพื้นความรู้ของผู้เรียน

5.4.4 เหมาะสมกับคาบเวลา

5.4.5 ไม่ขัดต่อความมั่นคงของชาติ ระบบการปกครองตามหลัก

ประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข และไม่ขัดต่อศีลธรรมอันดี

5.5 กำหนดคาบเวลาเรียนสำหรับคำอธิบายหรือรายวิชาที่จัดทำขึ้นใหม่ กำหนดคาบเวลาระดับการศึกษา จะต้องไม่ทำให้คาบเวลาเรียนสำหรับกลุ่มประสบการณ์ หน่วยย่อยที่มีอยู่เปลี่ยนแปลงไป

5.6 เขียนคำอธิบาย คำอธิบายรายวิชา ให้เป็นไปตามรูปแบบที่กำหนดไว้ในหลักสูตรแม่บท โดยระบุแนวการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ เนื้อหาและจุดประสงค์การเรียนรู้ของวิชาตามแบบฟอร์มที่กำหนด

5.7 จัดทำเอกสารชี้แจงรายละเอียดประกอบการจัดทำวิชาหรือรายวิชาที่จัดทำขึ้นใหม่ตามแบบฟอร์มที่กำหนด ประกอบด้วย

5.7.1 เหตุผลความจำเป็น

5.7.2 จุดประสงค์ (ของวิชา/รายวิชาที่จัดทำ)

5.7.3 ขอบข่ายของเนื้อหา

5.7.4 แนวการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

5.7.5 สื่อการเรียนการสอนที่สามารถนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน

5.7.6 การวัดผลประเมินผล

5.8 การเสนอขออนุมัติ ให้ท้องถิ่นเสนอเอกสารในข้อ 6 ข้อ 7 ให้หน่วยงานที่พิจารณาอนุมัติ เมื่อได้รับการอนุมัติและกระทรวงศึกษาธิการประกาศให้ใช้คำอธิบายรายวิชาดังกล่าวแล้ว จึงนำเอาคำอธิบายหรือรายวิชาดังกล่าวมาจัดการเรียนการสอนในโรงเรียน

สำหรับเกณฑ์ในการพิจารณาอนุมัติคำอธิบาย คำอธิบายรายวิชาที่ท้องถิ่นจัดทำ ประกอบด้วยเกณฑ์ต่าง ๆ ดังนี้

1. สอดคล้องสอดคล้องกับหลักการจุดหมายและโครงสร้างของหลักสูตร
2. เป็นส่วนหนึ่งของโครงสร้างความรู้ในแต่ละกลุ่มประสบการณ์หรือกลุ่มวิชาตามที่โครงสร้างหลักสูตรทั้ง 3 ระดับ กำหนดไว้
3. สอดคล้องและสนองต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และความต้องการของท้องถิ่นอย่างแท้จริง
4. มีความสมบูรณ์และความพร้อมเพียงที่จะนำไปใช้ในการจัดการเรียนการสอนทั้งในด้านปัจจัย กระบวนการ ผลผลิตและผลกระทบ
5. เป็นผลผลิตจากการนำข้อมูลในระดับท้องถิ่นมาพัฒนาการเรียนการสอนทั้งในด้านหลักสูตร สื่อการเรียนการสอน และเทคนิควิธีการสอน
6. ไม่เป็นเนื้อหาวิชา/รายวิชาที่ซ้ำซ้อนกับเนื้อหาวิชาหรือวิชาที่มีในหลักสูตรแม่บท
7. ไม่มีเนื้อหาที่กล่าวโดยตรงหรือพาดพิงในลักษณะที่ลบหลู่สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ไม่ขัดต่อหลักการปกครองระบอบประชาธิปไตย ไม่ขัดกับหลักศีลธรรมอันดี และไม่กระทบกระเทือนกับความมั่นคงของประเทศ
8. มีรูปแบบและวิธีการเขียนสอดคล้องและเป็นไปตามที่หลักสูตรกำหนด

ความหมาย ความสำคัญและประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) หรือบางครั้งเรียกว่าภูมิปัญญาไทย (Thai Wisdom) มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้แตกต่างกัน ดังนี้

รัตนะ บัวสนธิ์ (2535 : 28) กล่าวว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงกระบวนการปรับเปลี่ยนแปลงแผนการดำเนินชีวิตของบุคคลซึ่งอยู่ในท้องถิ่น โดยสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุขสอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแต่ละยุคสมัยนั่นเอง

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2535 : 208) ได้ให้คำจำกัดความของภูมิปัญญาชาวบ้านว่า ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดได้เองที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ ทั้งหมดของชาวบ้าน ทั้งกว้าง ทั้งลึก ที่ชาวบ้านคิดเองทำเองโดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่กับปัญหาการดำเนินชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2536 : 6) กล่าวว่าภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องที่มีขอบเขต กว้างขวางลึกซึ้ง คตินิยม ความรู้ ความสันทัด การรู้เท่าทันธรรมชาติของสรรพสิ่งรอบตัวและ การเลือกเฟ้นความคิด วิธีการมาใช้ในชีวิตประจำวันอย่างได้ผล เป็นเรื่องของการสั่งสม ประสบการณ์มาหลายชั่วคน

นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536 : 3) สรุปว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงความรู้ และ ประสบการณ์ของประชาชนในท้องถิ่น ที่ได้รับการถ่ายทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษ หรือได้รับ โดยการศึกษาอบรมจากสถาบันในชุมชน ได้แก่ วัดและครอบครัว ความรู้และประสบการณ์ตรง ของคนในท้องถิ่น ที่ได้จากการสะสมประสบการณ์การทำงาน การประกอบอาชีพ และการเรียนรู้ จากธรรมชาติ อาจเป็นแนวคิด กิจกรรม และบุคคลที่ได้รับการยกย่องให้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้าน

สุชาติ วงศ์สุวรรณ (2537 : 20) ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มาดความรู้และประสบการณ์ของท้องถิ่นที่ได้รับการถ่ายทอดสืบต่อมาจากบรรพบุรุษ หรือได้รับ จากการศึกษาและอบรมในสถาบันภายในท้องถิ่นอันได้แก่ วัด ครอบครัว สถานประกอบการและ องค์กรต่างๆ ทั้งภาครัฐและเอกชน รวมทั้งความรู้และประสบการณ์ตรงของคนในท้องถิ่นที่ได ้รับจากการทำงาน การประกอบกิจการต่างๆ การเรียนรู้จากสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และสังคม

สำเนียง สร้อยนาคพงษ์ (2535 : 20) ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง พื้นพรากฐานความรู้ของชาวบ้าน หรือความรอบรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้จากผู้ใหญ่ หรือความรู้ สะสมที่สืบต่อกันมาถันกรองประสบการณ์ชีวิตของคนคนหนึ่งจากเหตุการณ์สะสมกันมาพัฒนา ไปสู่ความรู้ ความเข้าใจในชีวิตของคนเอา

กรมวิชาการ (2539 ข : 2) ได้ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงความรู้ ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิด ัญญาและทัศนคติเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆ เรื่อง ความรู้ ดังกล่าวไม่ได้แยกย่อยออกมาให้เห็นเป็นศาสตร์เฉพาะสาขาวิชาต่างๆ ภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่

พลรัตน์ โพธิ์ศรีทอง (2539 : 35) ให้ความหมายภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความสามารถ จากการเรียนรู้ของบุคคลในท้องถิ่นที่สะสม และถ่ายทอดต่อกันมา เป็นวัฒนธรรมในรูปแบบต่างๆ เพื่อผลประโยชน์ในการดำเนินชีวิตของชุมชน

ศิริพงษ์ นวลแก้ว (2540 : 41) ให้ความหมายของภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง มาดความรู้ ประสบการณ์ของชาวบ้านที่ได้รับการสั่งสมสืบทอดตามวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีและวัฒนธรรม และนำองค์ความรู้นั้นมาแก้ปัญหาหรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับ กาลสมัย เพื่อให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสงบสุข

นันทสาร สีสลับ และคนอื่นๆ (2541 : 18) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทักษะ และเทคนิคอันเกิดจากการสะสมองค์ความรู้ มวลรวมทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด ปรับปรุงพัฒนาและเลือกสรรมาเป็นอย่างดี ในการสร้างผลงาน แก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิต ของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย

กรมศิลปากร (2542 : 9) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ ความสามารถและสติ ปัญญาในการแก้ไขปัญหาวิกฤตการณ์ในการดำรงชีพและพัฒนาเศรษฐกิจของคนเผ่าต่าง ๆ ที่ คิดค้น ปรับปรุง สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่อง จากบรรพชนในอดีตถึงพวกเราปัจจุบัน

ทัศนีย์ ทองไชย (2542 : 21) ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง การสั่งสม การเรียนรู้ จากบรรพบุรุษในอดีตและได้ถ่ายทอดความรู้เหล่านั้นมายังลูกหลานจนถึงปัจจุบัน ในลักษณะ การเชื่อมโยงความรู้ทางเศรษฐกิจ ยาชีพ วัฒนธรรม วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ได้อย่างผสมกลมกลืน และมีคุณค่ายิ่งของชนเหล่านั้น

จากความหมายดังกล่าว สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของบุคคล ในท้องถิ่นที่ได้มาจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดที่ได้รับการถ่ายทอดต่อกันมา จาก บรรพบุรุษ โดยการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในรูปแบบต่างๆ ของบุคคลใน ท้องถิ่นนั้นได้อย่างผสมกลมกลืนและมีคุณค่ายิ่งในการดำเนินชีวิต

ความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ภูมิปัญญาชาวบ้านสะสมขึ้นจากประสบการณ์ชีวิต สังคมและในสภาพแวดล้อมที่ แดกต่างกัน ถ่ายทอดสืบทอดกันมาเป็นวัฒนธรรม ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญในการพัฒนา ท้องถิ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านถึงแม้จะเป็นองค์ความรู้มหาศาลที่มีอยู่ทั่วไปในหมู่บ้านก็ตาม เมื่อถูกละเลยหรือขาดการยอมรับ ขาดการสืบทอดในที่สุดก็จะขาดสายโยแห่งความเชื่อมโยง ระหว่างเก่ากับใหม่ อดีตกับปัจจุบัน ทำให้คนในชาติไม่เกิดความรักและความภาคภูมิใจที่จะ ร่วมแรงร่วมใจสืบสานต่อไปในอนาคต

ประเวศ ะสี (2538 : 21) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะที่สำคัญ คือ

1. ความจำเพาะกับท้องถิ่นเป็นเรื่องที่ชัดเจนอยู่ในตัวตามชื่อ เพราะภูมิปัญญา ชาวบ้านสะสมขึ้นมาจากประสบการณ์ หรือความชัดเจนจากชีวิตและสังคมในท้องถิ่นหนึ่งๆ เพราะฉะนั้นภูมิปัญญาชาวบ้าน จึงมีความสอดคล้องกับเรื่องของท้องถิ่นมากกว่าภูมิปัญญาที่มา จากข้างนอก แต่อาจเอาไปใช้ในท้องถิ่นอื่นที่แตกต่างกันไม่ได้หรือได้ไม่ดี

2. มีความเชื่อมโยงกันเป็นบูรณาการภูมิปัญญาชาวบ้าน เป็นภูมิปัญญาที่มาจาก ประสบการณ์จริง จึงมีความเป็นบูรณาการสูง ทั้งในเรื่องของกาย ใจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ความคิดเรื่องแม่ธรณี แม่คงคา แม่โพสพ พระภูมิเจ้าที่ รุกขเทวดา เป็นตัวอย่างของการนำเอา ธรรมชาติมาเป็นนามธรรมที่สื่อไปถึงส่วนลึกของใจที่เชื่อมโยงไปสู่อัตถประโยชน์ โดยสร้าง ความสัมพันธ์ที่ถูกต้องให้คนเคารพธรรมชาติ คนเราถ้าได้เคารพอะไรย่อมไม่ทำลายสิ่งนั้น การรู้อะไรถ้าสัมผัสได้เพียงวัตถุธรรมแต่ไปไม่ถึงนามธรรมย่อมสัมผัสได้เพียงตื้นๆ หยาบๆ

เป็นส่วนเป็นเลี้ยวขาดสัมผัสทางใจที่ลึกซึ้ง และการมุ่งอรรถประโยชน์ เช่นว่า คินก็ตี แม่ไ้ก็ตี ขาวก็ตี ต้นไม้ก็ตี ก็เป็นแค่วัตถุซึ่งมีส่วนประกอบอย่างนี้ๆตามหลักวิทยาศาสตร์ ไม่มีความเคารพจะทำอะไรกับสิ่งเหล่านี้ได้ ความคิดและทำที่อย่างนี้จึงนำไปสู่การทำลายสูง

3. มีความเคารพผู้อาวุโส เพราะผู้อาวุโสมีประสบการณ์ จะเห็นได้ว่าเราให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาชาวบ้าน

ประกอบ ใจมัน (2539 :39) ได้สรุปความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

1. ช่วยให้สมาชิกในชุมชน หมู่บ้านดำรงชีวิตอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข
2. ช่วยสร้างความสมดุลระหว่างคนกับธรรมชาติแวดล้อม
3. ช่วยให้ผู้คนดำรงตนและปรับเปลี่ยนทันต่อความเปลี่ยนแปลงและผลกระทบ

อันเกิดจากสังคมภายนอก

4. เป็นประโยชน์ต่อการทำงานพัฒนาชนบทของเจ้าหน้าที่จากหน่วยงานต่างๆ เพื่อที่จะกำหนดที่การทำงานให้กลมกลืนกับชาวบ้านมากยิ่งขึ้น

บทบาทของภูมิปัญญาชาวบ้านในการพัฒนาสังคม ได้เริ่มการยอมรับมากขึ้นจากหลายหน่วยงาน ทั้งภาครัฐ เอกชน และองค์กรชุมชนต่างๆ ภาวศึกษาค้นคว้าไปสู่การปฏิบัติของหน่วยงานมีมากขึ้น เหตุที่ภูมิปัญญาชาวบ้านมีบทบาทในหลายหน่วยงานและในการพัฒนาทุกด้าน เพราะภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม วิถีชีวิตของคนในสังคม ภูมิปัญญาชาวบ้านจึงเกี่ยวข้องกับทุกมิติทางสังคม โดยมีคนเป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์กับมิติทางสังคม สิ่งแวดล้อมและสิ่งศักดิ์สิทธิ์

นันทสาร สีสลับ และคนอื่นๆ (2541 : 20) แบ่งลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาชาวบ้าน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์กัน ดังนี้

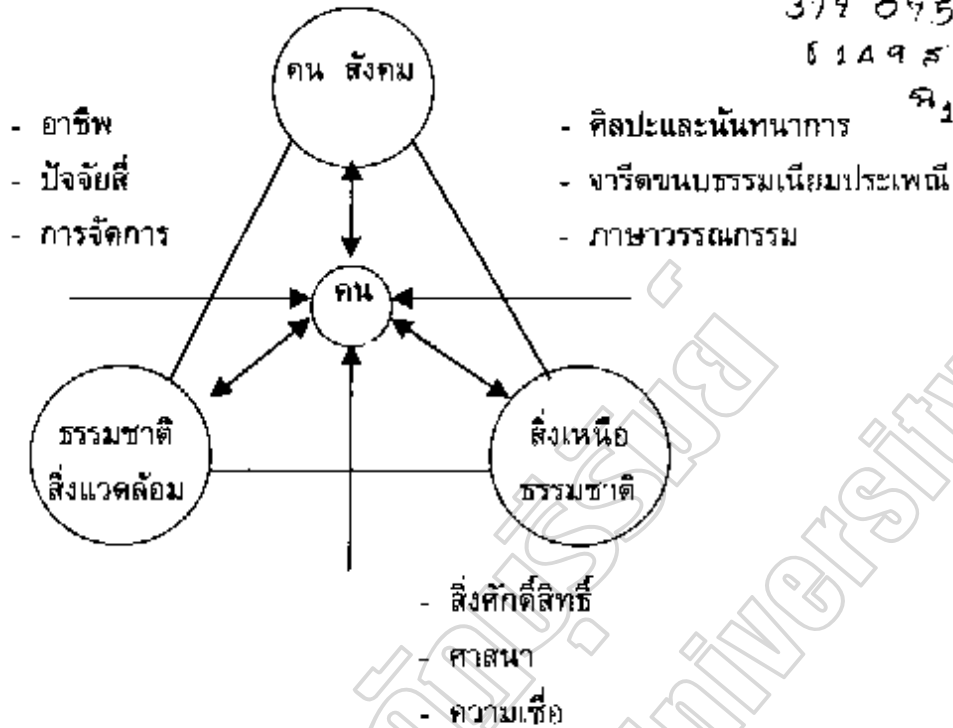
1. ความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืช ธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์ของคนกับคนอื่นๆ ที่อยู่ร่วมกันในสังคมหรือชุมชน
3. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ ตลอดทั้งสิ่งที่ไม่

สามารถสัมผัสได้ทั้งหลาย

ทั้ง 3 ลักษณะนี้ คือ สามมิติของเรื่องเดียวกันหมายถึง ชีวิตชุมชนสะท้อนออกมาถึงภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิตอย่างมีเอกภาพเหมือนสามมุมของรูปสามเหลี่ยม ภูมิปัญญาจึงเป็นรากฐานในการดำเนินชีวิตของคนไทย ซึ่งสามารถแสดงให้เห็นชัดเจน ดังภาพประกอบ

วพ
379 075
61495
ค.1

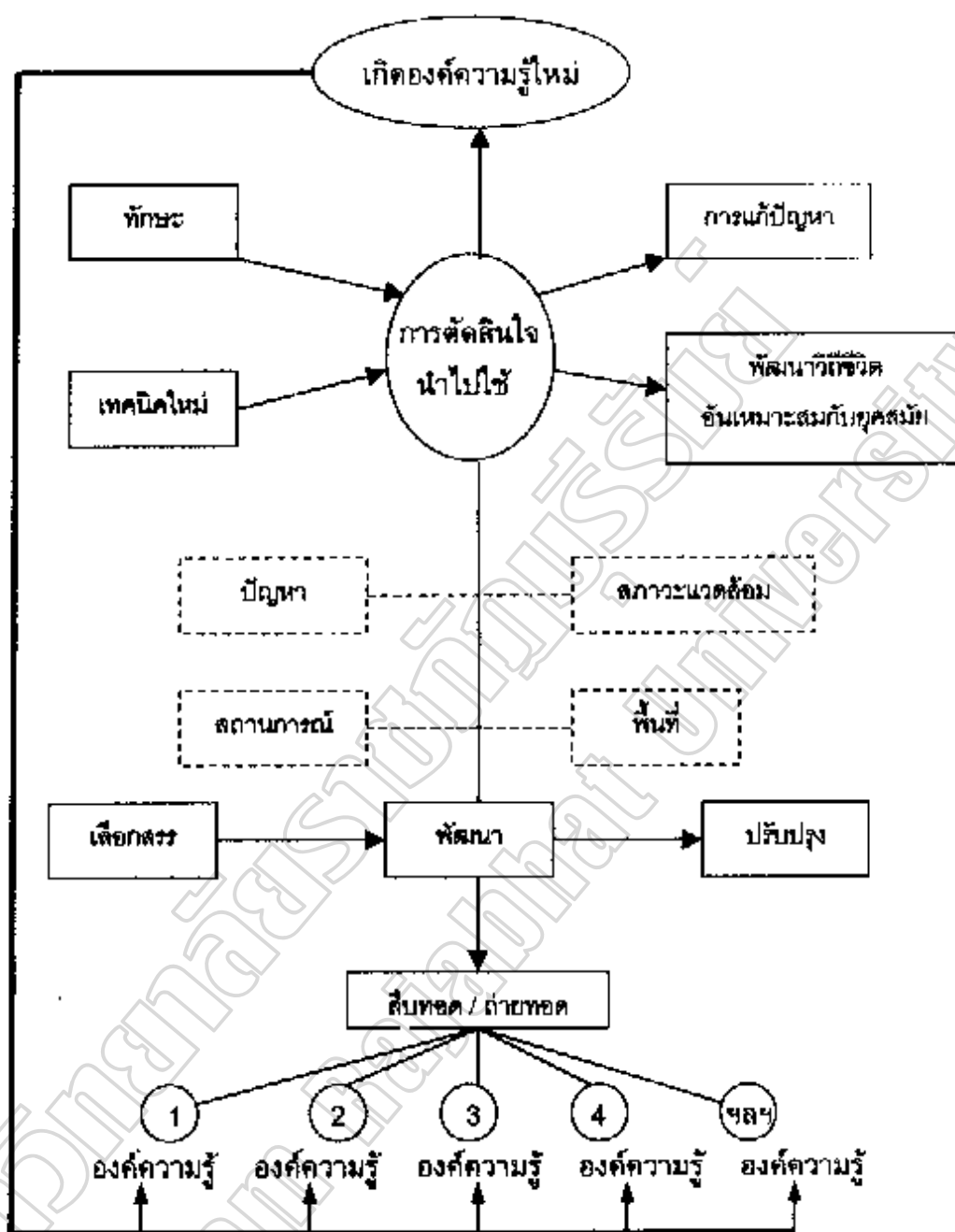

ภาพประกอบ 1 แสดงลักษณะความสัมพันธ์ของภูมิปัญญาชาวบ้าน

จากภาพประกอบ 1 จะเห็นได้ว่า ลักษณะภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติสิ่งแวดล้อม จะแสดงออกมาในลักษณะภูมิปัญญาในการดำเนินวิถีชีวิตขั้นพื้นฐานด้านปัจจัยสี่ ซึ่งประกอบด้วย อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ตลอดจนการประกอบอาชีพต่างๆ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนอื่นในสังคม จะแสดงออกมาในลักษณะจารีต ขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะ นันทนาการ ภาษา วรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่างๆ เป็นต้น และภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ จะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่างๆ เป็นต้น

กฤษณา วงษาสันต์และคนอื่นๆ (2542 : 104) กล่าวว่า ภูมิปัญญามีกระบวนการเกิดจากการสืบทอดองค์ความรู้ที่มีอยู่เดิมในชุมชนท้องถิ่นต่าง แล้วพัฒนา เลือกรสร ปรับปรุงองค์ความรู้เหล่านั้นจนเกิดทักษะ ความชำนาญที่สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนาชีวิตได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย แล้วเกิดภูมิปัญญาที่เหมาะสม และสืบทอดพัฒนาต่อไปอย่างไม่สิ้นสุด สามารถแสดงการเกิดภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 แสดงกระบวนการเกิดและการสืบทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาการของภูมิปัญญาชาวบ้าน มีดังนี้

1. ความรู้เดิมเรื่องนั้นๆ ผสมผสานกับความรู้ใหม่ๆ ที่ได้รับ
2. การสั่งสม การสืบทอดของความรู้ในเรื่องนั้น
3. ประสบการณ์เดิมที่สามารถเทียบเคียงกับเหตุการณ์หรือประสบการณ์ใหม่ได้
4. สถานการณ์ที่ไม่มั่นคง หรือมีปัญหาที่ยังหาทางออกไม่ได้
5. รากฐานทางพระพุทธศาสนา วัฒนธรรมและความเชื่อ

ทัศนีย์ ทองไชย (2542 : 39) ได้สรุปความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องที่สั่งสมกันมาแต่อดีต
2. ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องของการจัดความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาชาวบ้านจะถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการทางจารีต ประเพณี วิถีชีวิต การทำมาหากินและพิธีกรรมต่าง ๆ ให้เกิดความสมดุลระหว่างความสัมพันธ์ของสิ่งต่าง ๆ
4. ภูมิปัญญาชาวบ้านทำให้เกิดความสงบสุขทั้งในชุมชน หมู่บ้าน หรือในส่วนตัวของชาวบ้านเอง
5. ภูมิปัญญาชาวบ้านทำให้คนในชุมชนพึ่งตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็ทางด้านเศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี หรือภูมิปัญญาของชุมชน ในการลดการพึ่งตนเองจากสังคมภายนอก
6. ภูมิปัญญาชาวบ้านถ้าคนในท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการชุมชนของตนแล้วจะทำให้คนในชุมชนนั้น ๆ ทราบถึงความต้องการของตนเอง และจะเป็นการทำให้บุคคลเหล่านั้นเข้าใจตนเอง และเป็นการปลูกสำนึกในการรับรู้ในคุณค่าของภูมิปัญญาชาวบ้าน
7. นโยบายการศึกษา ได้เปิดโอกาสให้ท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร พัฒนาหลักสูตร โดยการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาส่งเสริมการเรียนรู้ พัฒนาเนื้อหาสาระและกระบวนการเรียนรู้ทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้ครอบคลุมความรู้ที่เป็นวิทยาการสมัยใหม่
8. ภูมิปัญญาชาวบ้านทำให้ผู้เรียนสามารถพัฒนา และนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมมาใช้ ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงการเรียนรู้ระหว่างภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติด้วยการนำเอาวัฒนธรรมและเทคโนโลยีมาใช้เป็นการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านกับความรู้สมัยใหม่
9. ในภาวะปัจจุบันโลกเข้าสู่ยุคเทคโนโลยีแห่งข่าวสาร ผู้มีหน้าที่จัดการศึกษาจะต้องมีความสามารถที่จะกล้าเผชิญกับสิ่งต่าง ๆ ที่จะทำให้ผู้เรียนได้รับการบริการทางการศึกษาอย่างสมบูรณ์ สามารถทำงานกับเทคโนโลยีได้บนพื้นฐานบนภูมิปัญญาชาวบ้าน เพราะอดีตที่ผ่านมา มุ่งให้ความสำคัญกับเศรษฐกิจ ที่เน้นด้านปริมาณของผลผลิตเพียงอย่างเดียวจนลืมไปว่าผู้ที่อยู่เบื้องหลังแห่งความสำเร็จคือภูมิปัญญาของคนในสังคมหรือท้องถิ่นนั่นเอง

จากความสำคัญที่กล่าวมา สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นมรดกที่สำคัญยิ่งที่บรรพบุรุษได้สืบทอดมายังชนรุ่นหลัง มีความเกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของชุมชนโดยสะท้อนออกมาในรูปของขนบธรรมเนียมประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ภาษา วรรณกรรม ศิลปกรรม การละเล่น คนตรี ตลอดจนชีวิตความเป็นอยู่และวิทยาการต่าง ๆ ซึ่งเป็นมรดกทางปัญญา เป็นศักดิ์ศรีของชุมชน ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่นทั้งทางตรงและทางอ้อม นอกจากนี้ภูมิปัญญาชาวบ้านยังมีส่วนสำคัญในการส่งเสริมการจัดการศึกษาของชุมชนและเสริมสร้างศักยภาพในการพัฒนาชุมชนอีกด้วย

ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน

ความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านมีการผสมผสานกลมกลืน และเชื่อมโยงเข้าด้วยกันจนไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด ดังนั้นจึงได้มีหน่วยงาน นักการศึกษา ได้แบ่งกลุ่มลักษณะและประเภทของภูมิปัญญาไว้แตกต่างกัน ดังนี้

จากสรุปสัมมนาเรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้านมีจิตวิสัยแสงต่อการจัดการเรียนการสอน ในระดับประถมศึกษาของนิสิตภาควิชาบริหารการศึกษา สาขานิเทศการศึกษาและพัฒนา หลักสูตร รุ่นที่ 28 คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (สุรเชษฐ เวชชพิทักษ์, 2533 : 19 ; อ้างถึงในอังกูต สมคะเนย์, 2535 : 38) ได้จัดแบ่งภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ 4 กลุ่ม ดังนี้

1. เรื่องเกี่ยวกับคติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้

คติ ความคิด ความเชื่อ และหลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ความรู้ ที่ปรากฏให้เห็นได้ในปัจจุบัน ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่น บ่อเกิดแห่งความเชื่อต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากความเป็นอยู่ของชุมชนในอดีตนั้น ดำรงชีวิตด้วยการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ และการใช้แรงงานของตนเองผสมผสานระหว่างการผลิตต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการยังชีพ ความรู้สึกผูกพันกับธรรมชาติ จึงมีมากกว่าชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับความเชื่อทางศาสนาพุทธ และพราหมณ์เข้าไปเกี่ยวข้องด้วย จึงก่อให้เกิดความเชื่อแบบผี พราหมณ์ พุทธ ซึ่งส่วนผสมของความเชื่อเหล่านี้จะมีมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับพื้นฐานการพัฒนาของแต่ละแห่งแต่ละบุคคล

ความเชื่อแบบดั้งเดิมนั้นเกิดขึ้น สืบทอดและมีพัฒนาการมานานอันเป็นผลมาจากการพึ่งพาธรรมชาติและการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชน เป็นความเชื่อที่ให้คุณค่ากับธรรมชาติและทำให้ความเคารพแก่บรรพบุรุษในการที่สั่งสมและถ่ายทอดไว้ให้ ดังจะพบในชุมชนชนบทไทยทุกภาคของประเทศไทย เช่น ชุมชนภูเขาสจะมีความเชื่อในเรื่องของผีป่า เจ้าป่าเทพารักษ์ ผู้ที่อยู่ตามพื้นราบก็มีความเชื่อในเรื่องของพระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา การสู่ขวัญ การให้ความเคารพแก่พระแม่โพสพ ที่อยู่ตามแม่น้ำ ริมทะเล จะมีความเชื่อในเรื่องของแม่ย่านางเรือ เป็นต้น

2. ศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

จะเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกถึงภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ละชุมชน ต่อการดำเนินชีวิต ซึ่งก็คือผลงานหรือกิจกรรมที่เกิดจากความคิดของชาวบ้านที่แสดงให้เห็นถึงคุณค่าแห่งการดำเนินชีวิต วิถีชีวิต ความเป็นอยู่ที่ได้รับการถ่ายทอดสืบทอดต่อกันมาเฉพาะกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ ซึ่งเป็นเป็นการแสดงถึงความเจริญงอกงาม ความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะกลุ่มชนหรือท้องถิ่นนั้นๆ เช่น วัฒนธรรม ประเพณีและศิลปะของภาคอีสานได้แก่

2.1 เพลงพื้นบ้านพื้นเมืองของชาวอีสาน

2.2 เทคนิคการปั้นหม้อที่บ้านคำอ้อ อำเภอหนองหาน จังหวัดอุดรธานี

2.3 การทำเครื่องปั้นดินเผา จังหวัดนครราชสีมา

2.4 การทำเครื่องมือเครื่องใช้โลหะสำริดและทองเหลือง ของหมู่บ้านปะฮาว
อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี

2.5 การทอผ้าไหมที่บ้านหนองเชียงซุย ตำบลป่าหวายน้ำ อำเภอบ้านฝาง
จังหวัดขอนแก่น

2.6 การสลักบนผก้นหนัง

2.7 พิอนภูไท อำเภอเรณูนคร จังหวัดนครพนม

2.8 ประเพณีการผูกเสี่ยว จังหวัดขอนแก่น

3. การประกอบอาชีพในท้องถิ่น

ในอดีตนั้นวิถีชีวิตคนไทยมีความเป็นอยู่ และการดำเนินชีวิตโดยอาศัยธรรมชาติ มีอาชีพเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชสมุนไพร ในการประกอบอาชีพนั้น เป็นการทำให้มีอยู่มีกินมากกว่าที่จะทำเพื่อความมั่งมี ความร่ำรวย จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยจากผลภายนอกมาเป็นตัวกำหนด และมาามีอิทธิพลในการผลิตนั้น เช่น การปลูกข้าว พืชต่างๆ จะทำให้พอกินในครอบครัว การผลิตเครื่องใช้ต่างๆก็ทำเพื่อใช้ประโยชน์นั้นๆ ไม่ได้ทำขายในระบบธุรกิจ จึงจะเห็นว่าวิถีชีวิตของคนไทยในสมัยก่อนนั้นสงบและมีความสุขตามอัธยาศัยนั้นอาจเป็นเพราะได้รับอิทธิพลของศาสนาที่สอนให้มีความพอใจในสิ่งที่ตนมีอยู่

แต่ในปัจจุบันการดำเนินชีวิตของคนไทยเริ่มเปลี่ยนไปมาก ผกผันไปตามสภาพแวดล้อมของสังคมจำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้น ความสมดุลทางธรรมชาติเริ่มถูกทำลายลง เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการผลิตให้มีจำนวนเพียงพอกับความต้องการของตลาด เนื่องจากรัฐมีแผนพัฒนาประเทศจากประเทศเกษตรกรรมเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ มีการจัดระบบการผลิตที่แตกต่างไปจากเดิม เช่น มีการปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นจำนวนมาก เพื่อป้อนโรงงานอุตสาหกรรม มีการใช้ปฎิวิทยาศาสตร์ ยาฆ่าแมลง เครื่องใช้ เครื่องมือจักรกลต่างๆ กระทำเช่นนี้ไม่คำนึงถึงความสมดุลทางธรรมชาติเลย จะเร่งผลผลิตให้ทันต่อความต้องการของตลาด นอกจากนั้นเป็นสินค้าอุปโภคบริโภคความสะดวกสบายต่างๆ ได้เข้ามามีบทบาทกับวิถีชีวิตไทยมากขึ้น ผลผลิตที่ผูกขาดกับระบบธุรกิจต้นทุนสูงขายได้ในราคาต่ำ จึงเกิดสินค้าระบบเงินผ่อนมีหนี้สินพันตัวเมื่อเป็นเช่นนี้จึงเกิดความล้มละลายทางเศรษฐกิจในชนบทขึ้น ชาวบ้านอยู่ไม่ได้ส่วนหนึ่งต้องอพยพเข้ามาหางานทำในเมือง ผู้หญิงรับจ้างเป็นคนใช้ เป็นกรรมกรในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นโสเภณีหรือหญิงบริการ ผู้ชายเป็นกรรมกรก่อสร้าง ชั๊บแท็กซี่ เป็นกรรมกรในไร่อ้อย กรีดยาง ลุงเรือประมง เด็กปั้ม ไปทำงานต่างประเทศในตะวันออกกลาง ในสิงคโปร์ เป็นต้น เหลือไว้แต่คนแก่ และเด็กเล็กในหมู่บ้านให้หมดความหวังในการพึ่งพาตนเอง ในขณะที่พ่อค่านักอุตสาหกรรมและคนชั้นกลางที่ร่ำรวยขึ้น จึงก่อให้เกิดความล้มเหลวทางเศรษฐกิจในชนบทอย่างรุนแรง ผลจากความล้มเหลว ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นจึงได้มีบุคคลกลุ่มหนึ่งนำไปใช้เป็นบทเรียน เกิดแนวคิดการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในชนบท จึงมีการ เริ่มฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นที่ได้สูญเสียไปให้มีสภาพอุดมสมบูรณ์ พร้อมกับปรับสภาพการดำเนิน

ชีวิตที่เคยถูกรอรับด้วยระบบธุรกิจการค้า กลับเข้ามาสู่อาชีพเกษตรกรรมเพื่อความอยู่รอด โดยอาศัยความสมดุลทางธรรมชาติ กลุ่มบุคคลดังกล่าวยินดีต่อสู้ด้วยความเข้มแข็งกับความล้มเหลว และความผิดพลาดที่เกิดขึ้นอย่างภาคภูมิใจด้วยกำลังกาย สติปัญญา และสัมปละการณจากการผสมผสานกลมกลืนได้อย่างเหมาะสม สามารถยืนหยัดอยู่ได้ด้วยพึ่งพาตนเอง ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้ที่สมควรได้รับการยกย่อง และนำเอาหลักการความรู้ แนวคิด และประสบการณ์ไปถ่ายทอดและเผยแพร่ต่อไป

4. แนวความคิด หลักการปฏิบัติ และเทคโนโลยีชาวบ้าน

เนื่องมาจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจของประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรไปสู่สังคมอุตสาหกรรม ทำให้สภาพการดำเนินชีวิตค่อยๆ เปลี่ยนแปลงไปจากสภาพพอกินไปสู่การประกอบอาชีพ เพื่อการมีรายได้ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นสามารถอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข จึงได้เกิดการนำความรู้ แนวคิดและวิทยาการที่เคยปฏิบัติกันมาผสมผสานกับวิทยาการและเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิตหรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในครอบครัวและท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นอีกกลุ่มบุคคลหนึ่งที่เป็นผู้มีความรู้ ความสามารถในการพัฒนาตนเอง และช่วยเหลือสังคมได้อย่างดี

ยุพา ทรัพย์อุไร (2536 : 44) ได้สรุปประเภทภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ 9 ประเภท ดังนี้

1. ด้านคติ ความเชื่อ คติ ความเชื่อ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับคนทุกคน โดยแบ่งออกเป็น ส่วนของนามธรรมและรูปธรรม เป็นผลทำให้เกิดคำสอนสำหรับเป็นข้อห้ามและข้อควรปฏิบัติของคนในแต่ละท้องถิ่น อาจมีความคล้ายคลึงกันและแตกต่างกันตามสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ และความเกี่ยวข้องกับชนต่างกลุ่ม โดยสามารถจำแนกได้ออกเป็น 15 ประเภท ดังนี้

- 1.1 ความเชื่อเกี่ยวกับการเกิด ตาย
- 1.2 ความเชื่อเกี่ยวกับโชคลาง
- 1.3 ความเชื่อเกี่ยวกับฤกษ์ยาม
- 1.4 ความเชื่อเกี่ยวกับผี
- 1.5 ความเชื่อเกี่ยวกับเครื่องราง เวทมนตร์และไสยศาสตร์
- 1.6 ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และผีนางไม้
- 1.7 ความเชื่อเกี่ยวกับจำนวนนับ
- 1.8 ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะดีชั่ว
- 1.9 ความเชื่อเกี่ยวกับลักษณะยากกลางบ้าน
- 1.10 ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ
- 1.11 ความเชื่อเกี่ยวกับเคล็ด
- 1.12 ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งมงคลและอัปมงคล
- 1.13 ความเชื่อเกี่ยวกับอาชีพ

1.14 ความเชื่อในเรื่องบาปบุญและนรกสวรรค์

1.15 ความเชื่อเรื่องเบ็ดเตล็ด

2. ด้านวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี

วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออกของ ภูมิปัญญาชาวบ้านของแต่ละชุมชนหรือท้องถิ่น เนื่องจากความรู้ในเรื่องดังกล่าวเป็นวิถี การดำเนินชีวิตหรือแบบแผนที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นเวลานานและเป็นที่ยอมรับของคน ในกลุ่มนั้นๆ โดยสามารถจำแนกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ดังนี้

2.1 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพุทธ เช่น ประเพณีทำบุญ วันเข้าพรรษา ประเพณีทำบุญออกพรรษา ประเพณีตรุษสงกรานต์ เป็นต้น

2.2 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อแบบพราหมณ์ คือ การบวชนาค การแต่งงานและงานโกนจุก

2.3 ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการนับถือผี เช่น ประเพณีเบ้าจาคม ประเพณีกินตอง

2.4 ประเพณีเบ็ดเตล็ดอื่นๆ เช่น ประเพณีการแข่งเรือ ประเพณีวิ่งควาย

3. ด้านเกษตรพื้นฐาน

วิถีชีวิตคนไทยในอดีตมีความเป็นอยู่และการดำเนินชีวิตโดยอาศัยธรรมชาติ การประกอบอาชีพส่วนใหญ่เป็นการทำเกษตรกรรม เช่น การเพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืช สมุนไพร ซึ่งเป็นการทำเพื่อให้มีอยู่มีกินมากกว่าทำเพื่อขาย แต่ปัจจุบันการดำเนินชีวิตของคนเปลี่ยนแปลงไป ตามสภาพแวดล้อมของสังคมที่มีประชากรเพิ่มมากขึ้น ความสมดุลของ ธรรมชาติเริ่มถูกทำลายลง เพื่อเพิ่มพื้นที่ในการผลิตให้มีจำนวนเพียงพอกับความต้องการ ของตลาดเป็นเหตุให้ชาวบ้านอยู่ในชุมชนของตนไม่ได้ สืบเนื่องมาจากความล้มเหลวในการจัด ระบบการผลิตจากการทำเพื่อให้มีอยู่มีกินมาเป็นการทำเพื่อขาย ทำให้คนกลุ่มหนึ่งเอาความ ล้มเหลวที่ผ่านมาเป็นบทเรียนและนำไปสู่แนวความคิดที่พึ่งพาตนเองและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และเริ่มฟื้นฟูทรัพยากรในท้องถิ่นที่สูญเสียไปนั้นปรับให้มีสภาพความอุดมสมบูรณ์ ปรับการ ดำเนินชีวิตที่เคยถูกรบกวนจากสภาพสังคมที่มีพ่อค้าคนกลาง ระบบธุรกิจและระบบโรงงาน กลับเข้าสู่การเกษตรที่อาศัยความสมดุลทางธรรมชาติซึ่งกันและกัน บุคคลเหล่านี้สามารถยืน หยัดและต่อสู้กับความล้มเหลวมาได้เป็นอย่างดีด้วยกำลังกาย กำลังสติปัญญาและการสั่งสม ประสบการณ์จากการผสมผสานแนวความคิดระหว่างการเกษตรแบบดั้งเดิมกับแบบใหม่จนมี ความผสมผสานกลมกลืนได้อย่างเหมาะสม สามารถอยู่ได้ด้วยพึ่งพาตนเอง ซึ่งนับว่า บุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่สมควรได้รับการยกย่อง นำแนวความคิด ความรู้และ ประสบการณ์ที่ได้ไปถ่ายทอดและเผยแพร่ต่อไป การเกษตรกรรมในรูปแบบของการพึ่งพาตนเองประกอบด้วย

3.1 เกษตรวนเกษตร

3.2 การทำไร่นาสวนผสม

4. ด้านสิ่งแวดล้อม

เรื่องนี้กำลังเป็นปัญหาที่สำคัญของประเทศไทย หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนสื่อมวลชนต่างให้ความสนใจที่จะรณรงค์และอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมไว้ เช่น การอนุรักษ์ป่าไม้ การอนุรักษ์แหล่งน้ำ รวมทั้งการพัฒนาแหล่งน้ำที่มีอยู่ให้สามารถใช้งานได้

การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในเรื่องการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม จะสะท้อนออกมาในแนวของการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านคติ ความเชื่อ แล้วประยุกต์ออกมาสู่การพัฒนาชีวิตและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมในค่านี้นี้ให้เห็นไม่เด่นชัดนัก นอกจากจะเป็นการแฝงอยู่ในรูปแบบของการทำเกษตร

5. ด้านสวัสดิการชุมชน

การพัฒนาประเทศที่เน้นการพัฒนาเศรษฐกิจ ทำให้ชนบทยากจนและถูกทอดทิ้งในช่วง 2 ทศวรรษที่ผ่านมา ผลของการพัฒนาที่ได้รับคือราคาสินค้าที่สูงขึ้น ประชาชนมีฐานะยากจนมากขึ้นและมีหน้าที่เพิ่มมากขึ้น ผลจากที่ประชาชนถูกบีบบังคับระบบทุนนิยมจากสภาพการณ์นี้ได้มีประชาชนพยายามที่จะหาทางช่วยเหลือตนเอง โดยการรวบรวมประชาชนในหมู่บ้านของตนและก่อตั้งเป็นกลุ่มต่างๆ ขึ้น เช่น กลุ่มสหบาลข้าว กลุ่มออมข้าว ธนาคารวิถควาย กลุ่มตั้งจะหรือกลุ่มออมทรัพย์ ร้านค้าสาธิต กลุ่มเกษตรผสมผสาน กลุ่มพัฒนาอาชีพ หัตถกรรม กลุ่มขายผลผลิตของตนเอง เป็นต้น รวมทั้งบางพื้นที่ได้มีการประยุกต์ประเพณีต่างๆ เข้ามาเพื่อรวบรวมปัจจัยที่สำคัญ ซึ่งกลุ่มเหล่านี้พัฒนาระบบและวิธีการของตนเอง เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการแก้ปัญหาให้กับชุมชน เพิ่มปริมาณคุณค่าของทุนโภคทรัพย์และเงินทุนขึ้น

6. ด้านการรักษาพื้นบ้าน

การแพทย์สมัยใหม่จะมีความก้าวหน้า และทันสมัยมากสามารถที่จะรักษาโรคได้เกือบทุกชนิดให้หายได้ แต่โดยแท้จริงแล้วสภาพของสังคมไทยเรานั้น ถึงแม้จะมีการรักษาแบบแพทย์สมัยปัจจุบันแล้ว การรักษาแบบดั้งเดิมหรือแบบพื้นบ้านก็ยังคงมีความสำคัญอยู่มาก เนื่องจากสภาพของวัฒนธรรมและความเชื่อของคนไทยเรานั้นเอง ถึงแม้ว่าผู้ที่มีการศึกษาทั้งหลายจะเห็นว่าการรักษาแบบพื้นบ้านจะเป็นการรักษาที่ล้าสมัย แต่ในความเป็นจริงแล้วการรักษาแบบพื้นบ้านยังมีความสำคัญสำหรับชนบทที่ห่างไกล เนื่องจากเป็นการสร้างความมั่นคงทางจิตใจให้กับชาวบ้าน เพราะสิ่งเหล่านี้จะอยู่ใกล้ชิดกับการดำเนินชีวิต และความเป็นอยู่ของชาวบ้านมากที่สุด และเป็นวิธีการที่สามารถรักษาคนที่ป่วยให้หายจากโรคได้โดยไม่มีผลแทรกซ้อนตามมาทีหลังอีก ทั้งนี้ปัจจุบันนี้วงการแพทย์สมัยใหม่ได้ให้ความสนใจที่จะนำสมุนไพรมาใช้ในการรักษาโรคให้หายได้เช่นเดียวกับยาทางแพทย์สมัยใหม่ การรักษาพื้นบ้านจะมีหลายลักษณะดังนี้

- 6.1 วิธีการทางไสยศาสตร์
- 6.2 การรักษาแบบแผนโบราณ
- 6.3 การรักษาด้วยสมุนไพร
7. ด้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน

เทคโนโลยีพื้นบ้าน (Indigenous Technology) หรือเทคโนโลยีที่เหมาะสมกับชาวบ้าน เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า เทคโนโลยีที่เหมาะสม (Appropriate Technology) เริ่มมาจากประเทศที่กำลังพัฒนาได้รับวิธีการและเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เพื่อเพิ่มผลผลิตและชีวิตความเป็นอยู่ให้ดีขึ้น แต่เมื่อเริ่มพัฒนาไประยะหนึ่งก็พบปัญหาและอุปสรรคในการพัฒนาดังกล่าว ซึ่งส่วนใหญ่เกี่ยวเนื่องกับคนและกรรมวิธีการใช้ ดังนั้นการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ทั้งหมดคงเป็นไปได้ จึงได้มีการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีพื้นบ้านกับเทคโนโลยีที่เหมาะสมออกมาใช้ในการพัฒนาประเทศ และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้กับประชาชนเพื่อเป็นการแก้ปัญหาและส่งเสริมให้ประชาชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นรวมทั้งยังช่วยให้ได้ตระหนักถึงมรดกของชาติที่อยู่ทั้งในด้านบุคคล ฝีมือ ทรัพยากร ชีตความสามารถของคนไทยเราที่สามารถดัดดัดกัน และผลิตสร้างขึ้นมา

8. ด้านศิลปะพื้นบ้าน

เป็นศิลปะที่ชาวบ้านเป็นผู้สร้างขึ้นมาและจะมีเอกลักษณ์เฉพาะของแต่ละท้องถิ่น เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงชีวิตจิตใจ และภูมิปัญญาของประชาชนของท้องถิ่นแต่ละประเทศ ซึ่งจะเห็นได้ว่าศิลปะพื้นบ้านเป็นสิ่งที่มีความเรียบง่ายสอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น ทำให้สามารถสื่อความหมายกับชาวบ้านได้ดี ศิลปะเหล่านี้จะสะท้อนออกมาหลายประการ และศิลปะพื้นบ้านเหล่านี้ก็ได้กลายเป็นศิลปะวัฒนธรรมประจำชาติเรา ซึ่งควรได้มีการอนุรักษ์ไว้ เพราะในปัจจุบันศิลปะพื้นบ้านเหล่านี้กำลังจะสูญหายไป ทั้งนี้เนื่องจากคติ ความเชื่อ และค่านิยมของคนในสังคมได้มีการเปลี่ยนแปลงไป และได้มีศิลปะเพื่อความบันเทิงในรูปแบบต่างๆ เกิดขึ้นมากมาย ดังนั้นศิลปะพื้นบ้านเหล่านี้จะสูญหายไปจากสังคมไทยแน่นอนถ้าไม่มีการอนุรักษ์และรักษาไว้มีรายละเอียดดังนี้

8.1 การละเล่นเนื่องมาจากการนับถือผี เช่น การเล่นเชยผีแม่ศรี การเชยผีลอบผีไซ และผีกระหูด การเชยผีสิงลม การเชยผีเจ๊ก การเชยผีหึ่ง การเล่นเชยผีสาก การเล่นเชยผีกระดิ่ง เป็นต้น

8.2 การแสดงพื้นบ้าน เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงหน้าโผ เพลงระบำบ้านนา เพลงระบำบ้านเหนือ เพลงช้างชก เพลงเอ๋ย เป็นต้น

8.3 คนตรีพื้นบ้าน เช่น การเล่นหนังใหญ่ ละครชาตรีหรือละครเท่งกุ่ม การเล่นหนังใหญ่และกันตรึม

9. คำนึงผลกระทบต่อพื้นที่บ้าน

เป็นสิ่งที่ชาวบ้านสร้างขึ้นเพื่อนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน และผลกระทบต่อพื้นที่บ้านได้มีการพัฒนาแบบขึ้น เพื่อให้มีประโยชน์ใช้สอยได้สมบูรณ์เท่าที่จะทำได้ซึ่งหัตถกรรมบางชนิดต้องใช้เวลาในการพัฒนาสืบทอดต่อกันมานานหลายชั่วชีวิต อาจเป็นเวลานับร้อยปีหรือพันปี วัตถุประสงค์ในการสร้างงานหัตถกรรมขึ้นมานั้นมักสอดคล้องกับคตินิยม ขนบธรรมเนียมของชุมชนมีความสัมพันธ์กับชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อและวัฒนธรรมของผู้ผลิตและผู้ใช้

หัตถกรรมพื้นบ้าน ถึงแม้ว่าจะเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นมา เพื่อใช้สอยในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่ในความเป็นจริงแล้วหัตถกรรมพื้นบ้านนั้นสามารถที่จะสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมที่ดีงามของท้องถิ่น ไม่ว่าจะเป็นความศรัทธาเลื่อมใสในศาสนาหรือความเชื่อในการดำรงชีวิตและเป็นสิ่งที่เอื้อประโยชน์ในการดำรงชีวิตของมนุษย์สืบต่อกันมาเป็นเวลานาน จะมีอยู่หลายลักษณะ ดังนี้ หัตถกรรมพื้นบ้านประเภท จักสาน ทอ เช่น กระบุง กระจาด กระดัง ชะลอม เข่ง ลอบ ไช เสื้ออก ผ้าขาวม้า นอกจากนี้ยังมีหัตถกรรมประเภทอื่นๆ เช่น การจัดและประดิษฐ์ดอกไม้สด ดอกไม้แห้ง งานใบตอง งานแกะสลักผลไม้ เครื่องไม้ การร้อยมาลัย การทำเครื่องดนตรี การผูกผ้า หรือการจับปลาให้เป็นรูปแบบต่าง ๆ การนำทองเหลืองมาสานเป็นรูปต่าง ๆ ซึ่งเป็นงานจักสานที่ประยุกต์ขึ้น

สามารถ จันทร์สุรย์ (2536 : 48) ได้แบ่งลักษณะภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น 2 ลักษณะ

1. ลักษณะที่เป็นนามธรรม เป็นโลกทัศน์ ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย ชุมค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน
2. ลักษณะที่เป็นรูปธรรมเป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน การเกษตร หัตถกรรม ศิลปะ และอื่น ๆ

กรมวิชาการ (2540 : 5) ได้แบ่งลักษณะภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น 4 ลักษณะ คือ

1. ประสบการณ์ของชาวบ้านที่นำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิต หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านค้นพบและนำมาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตประจำวัน ได้แก่ คติ ความเชื่อ ความคิด ค่านิยมต่างๆ เช่น คำสอนทางศาสนา ความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพร การไหว้ครู การบวงสรวง เป็นต้น
2. ความรู้ ความคิด ในการสร้างสรรค์แบบแผนของการดำเนินชีวิตที่ปฏิบัติสืบต่อกันมา หมายถึงสิ่งที่ชาวบ้านถ่ายทอดความรู้หรือความคิดลงไปในการรณกรรมต่างๆ เช่น เพลงพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก ภาษิต การละเล่นต่างๆ นิทานพื้นบ้าน ตลอดจนศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมต่างๆ และโบราณอูบาย

3. การประกอบอาชีพที่ยึดหลักการพึ่งตนเอง หมายถึง ความรู้และประสบการณ์ที่ชาวบ้านใช้ในการประกอบอาชีพโดยอาศัยหลักธรรมชาติ การทอผ้า การทำเครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

2. การประกอบอาชีพที่เกิดจากการผสมผสานความรู้เดิมกับแนวคิดหลักปฏิบัติและเทคโนโลยีสมัยใหม่ ใช้ในการแก้ปัญหาในหมู่บ้านหรือชุมชน เช่น เทคโนโลยีการหล่อโลหะ ทองเหลือง การนวดข้าว การก่อสร้าง

เวการพินธ์ ฉำตันเหียะ (2541 : 36) ได้สรุปแบ่งภูมิปัญญาได้เป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านความเชื่อ เป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติ เน้นความสำคัญทางจริยธรรมมากกว่าทางวัตถุธรรมซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมา เพื่อให้มีคุณค่างจรโคงรักษาโบราณสถาน โบราณวัตถุ ธารารณสมบัติ และทรัพยากรธรรมชาติที่มุ่งสู่องค์ความดีและความยุติธรรม เช่น ความเชื่อเรื่องศาสนา ความเชื่อเรื่องผีปู่ตา ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ พิธีการ ไสยศาสตร์ การเสี่ยงทาย ทำนายฝัน เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาด้านการอยู่ร่วมสัมพันธ์กัน เป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับงานที่ปฏิบัติกันทั้งครอบครัวและชุมชน แสดงออกมาในรูปแบบของคำสอนขนบธรรมเนียมประเพณีวิถีประชา อันเป็นวิถีชีวิตของคนส่วนรวมให้รู้จักกันที่อยู่ดี ประหยัดคอดออม รู้จักรักษาความสะอาด รู้จักการแต่งกาย รู้จักการทำเครื่องใช้เล็กๆ น้อยๆ เช่น ซักสับสองคองตีบสี่ การบายศรีสู่ขวัญ การแต่งงาน งานศพ งานบวช การละเล่น การอ่อนน้อมถ่อมตน เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาด้านการทำมาหากิน เป็นการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับการทำมาหากิน เพื่อให้รู้จักคิด รู้จักสร้างเครื่องมือ รู้จักสร้างความสำเร็จทางวัตถุ รู้จักเพิ่มพูนรายได้ ซึ่งได้แก่ การประกอบอาชีพ การใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เช่น การทำเกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร ยารักษาโรค การใช้แหล่งน้ำ การรักษาป่าไม้ในชุมชน การเย็บปัก ถัก ทอ เป็นต้น

นันทสาร ตีสลับ (2541 : 17) ได้แบ่งลักษณะภูมิปัญญาชาวบ้านไว้ ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะเป็นทั้งความรู้ ทักษะ ความเชื่อ และพฤติกรรม
2. ภูมิปัญญาชาวบ้านแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ
3. ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์รวม หรือกิจกรรมทุกอย่างในวิถีชีวิตของคน
4. ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นเรื่องของการแก้ปัญหา การจัดการ การปรับตัว และการเรียนรู้เพื่อความอยู่รอดของบุคคล ชุมชน และสังคม
5. ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นพื้นฐานสำคัญในการมองชีวิตเป็นพื้นฐานความรู้เรื่องต่าง ๆ
6. ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะเฉพาะ หรือมีเอกลักษณ์ในตัวเอง
7. ภูมิปัญญาชาวบ้านมีการเปลี่ยนแปลงเพื่อการปรับสมดุลการพัฒนาการทางสังคม

ทัศนีย์ ทองไชย (2542 : 29) ได้แบ่งภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 3 กลุ่ม ดังนี้

1. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ เนื่องจากมนุษย์ไม่อาจอยู่อย่างโดดเดี่ยวตามลำพังจำเป็นต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคมในชุมชน จึงมีการพบปะสังสรรค์ร่วมกัน เพื่อให้ชุมชนแต่ละชุมชนอยู่อย่างสันติและสงบสุข จึงจำเป็นต้องมีการจัดระบบระเบียบในการอยู่ร่วมกัน เพื่อเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติร่วมกันมีลักษณะ ดังนี้

1.1 คติ ความเชื่อ หมายถึง เป็นสิ่งต้องห้ามหรือห้ามไม่ให้กระทำเพราะเป็นสิ่งไม่เหมาะสม ไม่ดีไม่ควรกระทำ ถ้าทำไปจะเป็นบาป เป็นคนชั่ว ซึ่งถือเป็นการละเมิด เช่น เอาเช็งผ้าแพะเช็ดหน้า ของคำไว้สูงคะลำ ทูบตี และทำ ม้างเอือน เพชาน คะลำ เป็นต้น

1.2 การปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณี ฮีตสิบสองคองสิบสี่

1.2.1 ฮีตสิบสอง หมายถึงประเพณีที่ต้องปฏิบัติทั้ง 12 เดือน เช่น เดือนอ้าย ทำบุญข้าวกรรม เดือน 2 ทำบุญสถาน เดือน 3 ทำบุญข้าวจี เดือน 4 ทำบุญพระเวส เป็นต้น

1.2.2 คองสิบสี่ หมายถึงครองธรรม 14 อย่าง เป็นแนวทางที่ใช้ปฏิบัติระหว่างผู้ปกครองกับผู้อยู่ใต้ปกครอง หรือระหว่างคนธรรมดาที่พึงปฏิบัติต่อกัน เช่น ฮีตเจ้าคองขุน ฮีตเจ้าคองเพียง ฮีตไพร่คองนาย ฮีตปู่คองย่า เป็นต้น

1.2.3 คำสอนของศาสนา หมายถึง ข้อปฏิบัติที่คนในท้องถิ่นยึดถือปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนา เช่น บุญ-บาป นรก-สวรรค์ ศีลธรรม เป็นต้น

1.2.4 ขนบธรรมเนียมประเพณี หมายถึงวัฒนธรรมประเพณีที่คนในท้องถิ่นปฏิบัติสืบต่อกันมาเป็นประจำ เช่น การแห่เทียนเข้าพรรษา ประเพณีการทำศพนกหัสติลิงค์ พิธีแหกนา การสมนา บุญข้าวสาก บุญข้าวประดับดิน เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ เนื่องจากอยู่กับธรรมชาติในการประกอบกิจกรรมต่างๆของมนุษย์ มนุษย์จึงจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติในการดำรงชีวิต ตลอดจนการแก้ปัญหาที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น และสามารถปรับปรุงสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมกับการดำรงชีวิตของคนในชุมชนมีลักษณะ ดังนี้

2.1 การประกอบอาชีพภายในท้องถิ่น หมายถึง การทำมาหากินของคนในท้องถิ่นเพื่อการดำรงชีพ เช่น การทำนาทำไร่ การทำไร่นาสวนผสม วนเกษตร เกษตรธรรมชาติ

2.2 การรักษาโรคด้วยภูมิปัญญาและความเชื่อ หมายถึง การรักษาโรคภัยไข้เจ็บของคนในท้องถิ่นด้วยความเชื่อตามพิธีกรรมต่างๆ หรือรักษาโรคด้วยยาสมุนไพร การรำผีฟ้า การเสียดระวะห์ เสียดเข็ญ เสียดลาง การสวดอุบาทว์ การแต่งแก้ การสืบชะตา คำไพบ์-คำไล คำเขื่อน เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับประสบการณ์เป็นสิ่ง ที่คนในชุมชนได้พบเห็นจากประสบการณ์ของชาวบ้านเอง หรือจากประสบการณ์ที่พบเห็น จากสิ่งคัมภายนอกชุมชน ซึ่งปรากฏเป็นหลักฐานแล้วนำมาถ่ายทอดโดยการบอกเล่าบันทึก สิ่งปลูกสร้าง ให้ผสมกลมกลืนให้เข้ากับท้องถิ่นของตนเองในลักษณะของ

3.1 การบันทึกประวัติศาสตร์ หมายถึงการบันทึกเรื่องราวเหตุการณ์ทาง ประวัติศาสตร์ ซึ่งจะออกมาในรูปการบอกเล่า การบันทึก เช่น ตำนานเมืองอุบล ภาพเขียนสี ที่แสดงถึงสังคมการค้าสัตว์ สังคมเกษตรกรรม จารึกปากแม่น้ำมูล เป็นต้น

3.2 โบราณสถานโบราณวัตถุ หมายถึงสิ่งปลูกสร้างหรือสิ่งของที่มีอายุเก่าแก่ และมีความสำคัญต่อประวัติศาสตร์ และคนในท้องถิ่นที่พบเห็นในจังหวัดอุบลราชธานี เช่น ปราสาทหิน ชาติ หอไตร วัด ที่พิภพอาศัย พระพุทธรูป ภาพสลักนารายณ์บรรทมสินธุ์ เป็นต้น

3.3 วรรณกรรมและนิทานพื้นบ้าน หมายถึง การบอกเล่าเรื่องราวต่าง ๆ มีการ ผูกเรื่องหรือเล่าเรื่อง เพื่อให้เกิดความสนุกสนาน เช่น เชียงเมียง ผาแดงนางไอ่ นางผมหอม การแกะสลัก ฝาผนัง หมอตำแย เพลงกล่อมเด็ก เป็นต้น

3.4 คนตรีและศิลปะการแสดง

3.4.1 คนตรี หมายถึงเครื่องดนตรีที่ทำจากวัสดุพื้นบ้าน ที่นำมาประกอบการ แสดงพื้นบ้าน เช่น แคน โปงลาง โหวด เป็นต้น

3.4.2 ศิลปะการแสดง หมายถึงการแสดงพื้นบ้าน เช่น หมอตำแย หนังประโมทัย

3.5 หัตถกรรม หมายถึง งานฝีมือที่ทำจากวัสดุที่มีอยู่ในท้องถิ่น เช่น การทอผ้า การแกะสลัก การหล่อโลหะทองเหลือง การจักสานไม้กวาด เครื่องปั้นดินเผา เป็นต้น

ภูมิปัญญาชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์

สภาพภูมิปัญญาชาวบ้านของจังหวัดบุรีรัมย์ จากการสำรวจรวบรวมข้อมูลสามารถ จำแนกเป็น 4 กลุ่มตามลักษณะดังกล่าวข้างต้น แต่เนื่องจากสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ละ กลุ่มมีลักษณะขอบเขตกว้าง ผู้วิจัยจึงสรุปสภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ละกลุ่มที่เห็นว่าน่าจะ นำไปสู่การเรียนรู้และพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา โดยระบุงิจกรรมของภูมิปัญญา ชาวบ้าน บุคคลเจ้าของภูมิปัญญา และแหล่งภูมิปัญญาชาวบ้านในภาพรวมได้ ดังนี้

กลุ่มที่ 1 คติ ความคิด ความเชื่อ ที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้

คติ ความคิด ความเชื่อ ที่เป็นพื้นฐานขององค์แห่งความรู้ ที่ปรากฏให้เห็นได้ใน ปัจจุบัน ได้แก่ การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของแต่ละท้องถิ่น ป่อเกิดแห่งความเชื่อต่าง ๆ สืบเนื่องมาจากความเป็นอยู่ของชุมชนในอดีต ดำรงชีวิตด้วยการปลูกพืชไว้กินเอง เลี้ยงสัตว์ ไร่กินและใช้งาน ผสมผสานกับการหาผลผลิตต่าง ๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติมาใช้ประโยชน์เพื่อการ ดำรงชีพ ความรู้สึกผูกพันกับธรรมชาติจึงมีมากกว่าชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน ประกอบกับ ลัทธิทางศาสนา คือศาสนาพุทธ พราหมณ์ เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องกับด้วย จึงก่อให้เกิดความเชื่อ

แบบผี แบบพิธีพราหมณ์ แบบพิธีพุทธ ขึ้นมา ซึ่งความเชื่อเหล่านี้ล้วนไหนจะมากกว่ากันขึ้นอยู่กับพื้นฐานและพัฒนาการของชุมชนแต่ละแห่ง แต่ละบุคคล สภาพของกลุ่มภูมิปัญญาที่
ได้แก่ แนวความคิด ความเชื่อต่าง ๆ ที่ปฏิบัติและยึดถือสืบทอดกันมา เช่น

1. ความเชื่อแบบพุทธ ได้แก่ พิธีสวดมนต์ไหว้พระ พิธีฟังเทศน์วันสำคัญทางศาสนา พิธีจำวัดจำศีล การอบรมจริยธรรมและศีลธรรม

2. ความเชื่อแบบพราหมณ์ ได้แก่ พิธีสู่ขวัญต่าง ๆ

3. ความเชื่อแบบผี ได้แก่ พระภูมิเจ้าที่ พระภูมินา พิธีเลี้ยงตอนปลูก พิธีบูชาแม่ท้าวหลักเมืองและการบวงสรวงต่าง ๆ

4. ความเชื่อแบบบุคคล ได้แก่ การเคารพบรรพบุรุษ ผู้อาวุโส พระสงฆ์ และผู้นำศาสนาต่าง ๆ

บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญากลุ่มนี้ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้อาวุโส และผู้นำทางศาสนาต่าง ๆ หมอทรงหรือหมอผี ซึ่งมีในแต่ละหมู่บ้านของจังหวัดบุรีรัมย์

กลุ่มที่ 2 ศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี

ศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นตัวชี้ที่สำคัญต่อการแสดงออก ถึงภูมิปัญญาของชุมชนต่อการดำเนินชีวิต สภาพของภูมิปัญญาชาวบ้านในกลุ่มนี้ ได้แก่

1. ประเพณีสำคัญที่คนทั่วไปรู้จัก เช่น ประเพณีสิบสองเดือน "ซัดสิบสอง" ได้แก่ บุญข้าวกรรม บุญคูณลาน บุญข้าวจี บุญพระเวส บุญสงน้ำ บุญบั้งไฟ บุญเบิกบ้าน บุญเข้าพรรษา บุญข้าวประดับดิน บุญข้าวสาก บุญออกพรรษา บุญกฐิน บุญผ้าป่า บุญกองบวช บุญงานแห่เทียนเข้าพรรษา

2. ศิลปกรรมพื้นบ้าน เป็นลักษณะหนึ่งที่ปรากฏให้เห็นถึงความเจียมใจฉลาดของคนกลุ่มหนึ่งหรือชาวบ้านที่สามารถแก้ปัญหาธรรมดาก ๆ ให้อูติ มีลักษณะสมบูรณ์และสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุ เช่นการทำเชิงกราน การทำโคมข้าวเหนียว การสานตะกร้าตักน้ำ การสานตะแกรงสำหรับเก็บอาหาร เครื่องสีข้าวโบราณ ครกกระเดื่อง งานแกะสลัก งานหล่อทองเหลือง การทอผ้าไหม การทอผ้าด้วยกี่กระตุก การทอเสื่อ การจักสานเครื่องใช้ เครื่องตัดสัตว์ การทำไม้กวาด เครื่องปั้นดินเผา

3. ศิลปะการเล่นพื้นบ้าน ได้แก่ การแสดงพื้นบ้านในพิธีกรรมรักษาคนไข้เรียกว่า เรือมปิ่นโจล หรือรำเทพประทับทรง เรือมสลอกหรือรำกะลา เรือมก๊อนเตียล หรือรำทอเสื่อ และเรือมจับกรับ เป็นต้น

4. ศิลปะดนตรีพื้นบ้าน เป็นดนตรีประเภทเจริญ กันตรีม ผลิตเครื่องดนตรีจากผลิตภัณฑ์ธรรมชาติ ได้ทั้งเครื่องตี เช่น พิณ ทำจากลูกน้ำเต้า อังกูยจ์ทำจากไม้ไผ่ เครื่องสีจำพวกซอ เครื่องตีจำพวกระนาด ฉิ่ง กลอง ฉิ่ง ฉาบ เครื่องเป่าจำพวกโหม่งโหวด ปี่ที่ทำจากเขาควายเป็นต้น

5. ศิลปะการแสดง ได้แก่ หมอลำ หมอลำกลอน มวยไทย และการรำเชิงต่าง ๆ บุคคลที่เป็นเจ้าของภูมิปัญญาในกลุ่มนี้ ได้แก่ พระสงฆ์ ผู้อาวุโส ผู้นำในหมู่บ้าน หมอลำ คนตรี พี่บ้าน ช่างชาวบ้าน ช่างเทคนิคชาวบ้าน ช่างฝีมือชาวบ้าน พบว่า มีการกระจายไปตามแหล่ง ภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่น เป็นต้น และภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านี้มีการปฏิบัติกันอยู่เกือบทั่วไป

กลุ่มที่ 3 การประกอบอาชีพของท้องถิ่น

ในอดีตนั้นวิถีชีวิตไทยมีความเป็นอยู่ และดำเนินชีวิตโดยอาศัยธรรมชาติมีอาชีพ เกษตรกรรม เช่น เพาะปลูก เลี้ยงสัตว์ ปลูกพืชสมุนไพร ในการประกอบอาชีพนั้นทำให้มีอยู่ มีกินมากกว่าที่จะทำเพื่อความมั่งมี ความร่ำรวย จึงไม่จำเป็นต้องอาศัยปัจจัยภายนอกมาเป็น ตัวกำหนดและมีอิทธิพลในการผลิต เช่น การเพาะปลูกข้าว พืชต่าง ๆ จะกระทำให้พอกินใน ครอบครัว การผลิตเครื่องใช้ต่าง ๆ ก็จะทำเพื่อใช้ในประโยชน์นั้นๆ ไม่ได้ทำขายในระบบธุรกิจ ซึ่งจะเห็นว่าวิถีชีวิตคนไทยสมัยก่อนสงบและมีความสุขตามอัตภาพอาจเป็นเพราะได้รับอิทธิพล ของศาสนาที่สอนให้มีความพอใจในสิ่งที่ตนเองมีอยู่ เช่น การเกษตร ไร่ไถนา การทำเกษตร ผลผลิต การทำไร่ ทำนา ทำสวน การเลี้ยงสัตว์

ตัวอย่างภูมิปัญญาในกลุ่มนี้ที่โดดเด่นในจังหวัดบุรีรัมย์ มีดังนี้

พ่อคำเคื่อง ภาชี บ้านโนนเข้ว่า ตำบลดอนมนต์ อำเภอสตึก จังหวัดบุรีรัมย์ ผลงาน คือผู้นำด้านเกษตรธรรมชาติ หรือสวนนาฟาง ทำนาโดยไม่ต้องไถ ไม่ใช่ปุ๋ยเคมี ไม่ใช่ยาปราบศัตรูพืชโดยให้ธรรมชาติทำหน้าที่ควบคุมเกื้อกูลซึ่งกันและกัน

พ่อวิเชียร ยุตะวัน บ้านหนองมันปลา ตำบลหนองคู อำเภอสำลายนาค จังหวัดบุรีรัมย์ ผลงานคือเกษตรกรผู้นำด้านการเกษตรแบบผสมผสาน เน้นการปลูกพืชแบบหมุนเวียนตลอดทั้งปี ทั้งพืชหลักและพืชเศรษฐกิจ พยายามปรับปรุงวิทยาการสมัยใหม่ให้ผสมกลมกลืนแบบอย่างดั้งเดิมของท้องถิ่น

ผู้ใหญ่ผาย สร้อยละครกลาง บ้านสระคูณ ตำบลโคกล่าม อำเภอสำลายนาค จังหวัดบุรีรัมย์ ผลงานคือเป็นผู้นำท้องถิ่นนักพัฒนาชนบทแบบอย่างในการพึ่งพาตนเอง เข้มแข็ง มานะอดทน ทำตนเป็นตัวอย่างสร้างผลงานด้านไร่นาสวนผสม ธุรกิจชุมชน ธนาคารข้าว กลุ่มทอผ้า การพัฒนาแหล่งน้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ การขยายเครือข่ายกว่า 10 หมู่บ้านในกลุ่ม อีกด้วย

กลุ่มที่ 4 แนวปฏิบัติหรือเทคโนโลยีชาวบ้าน

เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเปลี่ยนจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมทำให้เกิดการดำเนินชีวิตค่อยๆ เปลี่ยนจากสภาพพอกินไปสู่การประกอบอาชีพเพื่อหารายได้ให้มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น สามารถอยู่ในสังคมที่เปลี่ยนไปได้อย่างมีความสุข จึงได้เกิดการนำแนวความรู้ และหลักการที่เคยปฏิบัติกันมาผสมผสานกับเทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อนำมาใช้ในการเพิ่มผลผลิต หรือประกอบกิจกรรมในการดำเนินชีวิตในครอบครัวและชุมชน ซึ่งนับว่าบุคคลเหล่านี้เป็นภูมิปัญญาอีกกลุ่มหนึ่ง ที่มีความรู้ความสามารถที่จะพัฒนาตนเองและช่วยเหลือต่อสังคม

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านจังหวัดบุรีรัมย์ มีลักษณะสมควรที่คนรุ่นหลังจะได้นำมาศึกษา เพื่ออนุรักษ์และปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตปัจจุบัน โดยวิธีการศึกษานั้น สถานศึกษาน่าจะมีบทบาทด้านการจัดการศึกษา เช่น เชิญภูมิปัญญาชาวบ้าน ช่างเทคนิคชาวบ้าน หรือช่างฝีมือ เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้และพัฒนาหลักสูตร ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของกิจกรรม เนื้อหาสาระ วัยของผู้เรียนและการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องสภาพของท้องถิ่น

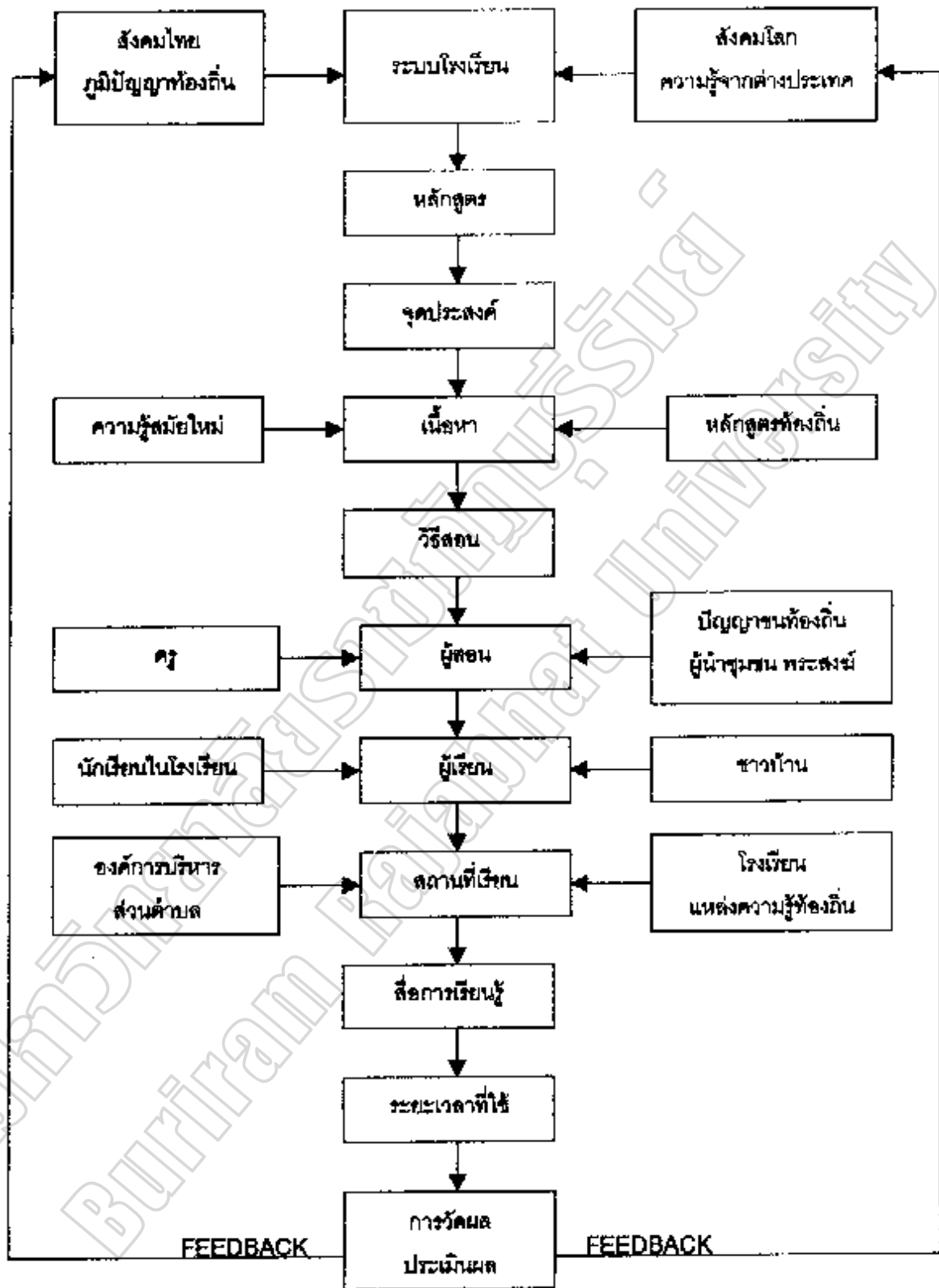
การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนรู้และพัฒนาหลักสูตร

มีนักวิชาการศึกษาได้กล่าวถึง แนวทางการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการเรียนรู้และพัฒนาหลักสูตรดังนี้

กรมวิชาการ (2539 ข : 6) ได้กำหนดแนวการจัดการศึกษาในระดับท้องถิ่นที่ต้องการให้ชุมชนหรือท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษา สามารถจะกระทำได้ 3 ลักษณะ คือ

1. ให้โรงเรียนเป็นศูนย์กลางของการจัดการศึกษาและมอบหมายงาน กิจกรรมให้ผู้เรียนไปทำที่บ้าน โดยครู ผู้บริหารโรงเรียนเป็นผู้ประสาน ครูและชาวบ้านช่วยกันติดตามและประเมินผล ผลงานจะตกเป็นของผู้เรียนและชาวบ้าน
2. ให้ชุมชนเป็นศูนย์กลางในการจัดกระบวนการเรียนรู้ โดยชาวบ้านจะใช้วิธีการนำผู้เรียนไปศึกษาแหล่งความรู้ในชุมชน ครูจะต้องจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนรู้ว่าถ้าเรียนรู้กับชาวบ้านจะต้องทำอย่างไรและจะได้ความรู้ได้อย่างไร
3. โรงเรียนและชุมชนจะต้องร่วมกันประสานกระบวนการเรียนรู้ในโรงเรียนและชุมชนเข้าด้วยกัน เพื่อให้เกิดผลในทางปฏิบัติ

สำเนียง ตรีโยนาคพงษ์ (2535 : 29) ได้กล่าวถึงการนำภูมิปัญญาชาวบ้านไปใช้ในกระบวนการเรียนรู้ว่า การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ควรมองที่ตัวบุคคลหรือกิจกรรม แต่ควรมองที่ระบบความคิดของชาวบ้าน การสั่งสมความรู้ ศึกษาสภาพของสังคม สภาพแวดล้อมว่ามีปัจจัย มีเหตุผล มีเงื่อนไขอย่างไรที่ทำให้เกิดความคิดนั้น พยายามวิเคราะห์หาปัจจัยร่วมของประเด็นต่างๆ และที่สำคัญคือมีการสืบทอดมีการเรียนรู้ได้อย่างไร การศึกษาคควรเข้าไปจัดระบบการถ่ายทอดของชาวบ้านให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น โดยเฉพาะเนื้อหา ข้อมูลที่มีอยู่แล้วตามศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นต่างๆ มีการรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยพยายามให้เกิดความร่วมมือกับองค์กรต่างๆ ที่ทำงานพัฒนาและทำงานในหมู่บ้าน ส่งเสริมให้ชาวบ้านร่วมจัดการศึกษาระดับท้องถิ่นทุกขั้นตอน เพื่อให้เกิดกระบวนการประสานงานและแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างชาวบ้านกับนักวิชาการจากสถาบันการศึกษา แล้วกรันกรอง วิเคราะห์ วิจัย พัฒนา ให้เป็นเครือข่ายการเรียนรู้ (Learning Networks) เพื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้ ได้แก่ การกำหนดจุดประสงค์ เนื้อหา วิธีสอน ผู้เรียน สถานที่เรียน เครื่องมือที่ใช้ในการเผยแพร่ ระยะเวลาเรียน การวัดผลประเมินผล ดังภาพประกอบ 3

ภาพประกอบ 3 แสดงการนำภูมิปัญญาชาวบ้านไปใช้ในกระบวนการเรียนรู้

ภูมิปัญญาชาวบ้าน ถึงแม้จะเป็นองค์ความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปทุกท้องถิ่นทุกหมู่บ้านถ้าหากถูกละเลยขาดการยอมรับ สืบทอดและขาดการเชื่อมโยงระหว่างคนรุ่นเก่ากับคนรุ่นใหม่ จะทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านสูญสิ้นไปในอนาคต ดังนั้น จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในการนำภูมิปัญญา ชาวบ้านมาใช้ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ เพื่อสร้างสำนึกในความภาคภูมิใจ ความรับผิดชอบต่อชุมชนของตนเอง เป็นการดำรงรักษาวัฒนธรรมของตนเองให้รอดพ้นจากการครอบงำจากสังคมภายนอก เป็นการเผยแพร่ภูมิปัญญาชาวบ้านของตนไปสู่รุ่นใหม่

ประเวศ วะสี (2538 : 31) กล่าวถึงการนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าสู่ระบบการศึกษา ซึ่งมีแนวทางดังต่อไปนี้

1. รัฐบาลประกาศเป็นนโยบายให้ระบบการศึกษาทั้งหมด ศึกษา ค้นคว้า เรียนรู้ และทะนุบำรุงภูมิปัญญาชาวบ้าน
2. ส่งเสริมและสนับสนุนให้มีการตีพิมพ์หนังสือ และสื่อในรูปแบบอื่นที่ว่าด้วยภูมิปัญญาชาวบ้านให้มีจำนวนมาก คุณภาพเหมาะสม และนำมาใช้ในการศึกษาทุกระดับ
3. ส่งเสริมและสนับสนุนให้ระบบการศึกษาทุกระดับ ทำการศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำการศึกษาวิจัยภูมิปัญญาชาวบ้าน จะทำให้เกิดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน ทำให้การรับรู้ของระบบการศึกษาสมบูรณ์ขึ้น อันจะส่งผลต่อความรู้สึกและพฤติกรรมของชาติอย่างสำคัญ
4. ให้มีการสร้างตำราท้องถิ่น ปัจจุบันนี้โรงเรียนใช้ตำราที่แต่งไปจากส่วนกลางเป็นส่วนใหญ่ ควรเปิดโอกาสให้ครูในท้องถิ่นสร้างตำราจากความรู้ท้องถิ่นและใช้ในท้องถิ่นของตน จะเป็นการเปิดศักยภาพของครูในท้องถิ่นจัดการศึกษาสอดคล้องกับท้องถิ่นมากขึ้น และทำให้ชาติมีพลังความรู้จากของจริงขึ้นทั่วประเทศ
5. ปรับโรงเรียนประถมศึกษาที่อยู่ในชุมชน อย่างน้อยส่วนหนึ่งให้เป็นโรงเรียนชุมชนโดยทำหน้าที่ 3 อย่างคือ
 - 5.1 ศึกษาให้เข้าใจชุมชนตามที่กล่าวในข้อ 3
 - 5.2 เป็นศูนย์ข้อมูลข่าวสารเพื่อพัฒนาชุมชน
 - 5.3 ให้การศึกษาทุกรูปแบบเพื่อชุมชน และดึงทรัพยากรจากชุมชน หน่วยงานราชการ ภาคธุรกิจและองค์กรเอกชน เข้ามาพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ขึ้นทั่วประเทศ
6. ปรับระบบการศึกษาทั่วไป รวมทั้งในมหาวิทยาลัยด้วยให้เป็นการศึกษาที่สร้างรากฐานของความเป็นมนุษย์อย่างแท้จริง โดยการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสังคม และสิ่งแวดล้อมอย่างบูรณาการ เรียนรู้จากประสบการณ์ความเป็นจริงในสังคมไทย การศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านก็จะเข้าไปอยู่ในการศึกษาที่เป็นรากฐานของความเป็นมนุษย์
7. รัฐควรจัดสรรงบประมาณอุดหนุนทั่วไปให้หน่วยงานต่าง ๆ ตัดสินใจใช้เอง ส่วนรัฐประเมินผลงานและตรวจสอบความถูกต้อง

8. ส่งเสริมกลไกการทำงานอย่างไม่เป็นทางการ และสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน ส่งเสริมให้ใช้กลไกการทำงานอย่างเป็นทางการ (Nonformal Mechanism) คือผู้ปฏิบัติงาน ต่างสังกัดรวมตัวกันในรูปกลุ่ม ชมรมหรือรูปแบบอื่นใดที่ไม่เป็นทางการ ซึ่งจะช่วยให้มีอิสระ คล่องตัวมีความต่อเนื่องและมีพลังมากกว่า

9. ภาคธุรกิจควรใช้ทุนทรัพย์สนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชน จัดตั้งมูลนิธิหรือ สถาบันเอกชน เพื่อส่งเสริมการศึกษาค้นคว้าให้มีการนำเอาภูมิปัญญาชาวบ้านเข้าสู่ระบบ การศึกษาไทย

สามารถ จันทรสุริย์ (2538 : 92-93) ได้กล่าวถึง แนวทางการศึกษาและเผยแพร่ ภูมิปัญญาชาวบ้าน ซึ่งเป็นเรื่องของชาวบ้านรุ่นหนึ่งถ่ายทอดไปสู่ชาวบ้านอีกรุ่นหนึ่งด้วยวิธีการ หลายลักษณะ ตามแนวทางดำเนินการ ดังนี้

1. การทำความเข้าใจเรื่องภูมิปัญญาชาวบ้าน ควรส่งเสริมเจ้าหน้าที่ให้มีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้าน จากนั้นควรจัดโอกาสให้เจ้าหน้าที่ได้ไปเยี่ยมเยียน ศึกษาดูงาน พบปะสนทนากับปราชญ์ชาวบ้านผู้มีผลงาน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ อย่างลึกซึ้ง สำหรับพื้นฐานอันมั่นคงที่จะร่วมวางแผน ดำเนินการส่งเสริม พัฒนา พี่นุ สืบทอด เกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านสืบต่อไป

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลภูมิปัญญาชาวบ้านโดยประสานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขอความร่วมมือเก็บรวบรวมข้อมูลด้านภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่ แล้ววิเคราะห์จัดระบบแล้ว จัดพิมพ์ในรูปสื่อเอกสารเผยแพร่อื่น ๆ สำหรับการศึกษา

3. การศึกษา ค้นคว้า วิจัยโดยส่งเสริมสนับสนุนให้มีการวิจัย เรื่องภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อให้เกิดความรู้ ความเข้าใจอย่างถ่องแท้ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ในรากเหง้าพื้นเพของ ภูมิปัญญาชาวบ้านแต่ละด้าน ในแต่ละท้องถิ่นอย่างแท้จริง

4. การส่งเสริมและเผยแพร่ โดยรวบรวมองค์ความรู้ที่เหมาะสมแล้วเลือกสรรอย่าง พิถีพิถัน นำมาจัดทำสื่อเพื่อการเผยแพร่ทางสื่อมวลชนทุกสาขาตามโอกาสอันเหมาะสม เพื่อ ส่งเสริมให้ชาวบ้านนำความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้านเหล่านั้นไปสืบทอดปรับปรุงให้ทันสมัย

5. การสนับสนุนคืนภูมิปัญญาให้แก่ชาวบ้าน โดยการยอมรับในการมีภูมิปัญญา ของชาวบ้าน ยอมรับในศักยภาพของชาวบ้านให้เป็นตัวของตัวเอง ให้มีอิสระสามารถตัดสินใจ เองได้อย่างมีศักดิ์ศรี เป็นกำลังใจในผลงานที่เขาคิดเขาทำ เป็นการเสริมแรงให้มีความเชื่อมั่น ว่าเขามีความสามารถในการช่วยเหลือตนเองได้เหมือนอย่างในอดีตที่ผ่านมา

6. การประสานแผนเพื่อสร้างเครือข่ายการดำเนินงาน โดยการประสานกับ หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ให้มีความร่วมมือกันไปศึกษาข้อมูลหาความรู้จากภูมิปัญญา ชาวบ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน สนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนศึกษาดูงาน แลกเปลี่ยนประสบการณ์ ซึ่งกันและกันของชาวบ้าน โดยให้หน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องสนับสนุนอย่างจริงจัง

จากสภาพการจัดการศึกษาดังกล่าวข้างต้น สามารถสรุปแนวคิดในการนำ
ภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในกระบวนการเรียนการสอนได้ในลักษณะ

1. เชิญเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาถ่ายทอดให้กับนักเรียนโดยตรง
2. พานักเรียนออกไปศึกษาหาความรู้จากเจ้าของภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน

ข้อมูลพื้นฐานจังหวัดบุรีรัมย์

นิรนาม (2542) ได้สรุปข้อมูลพื้นฐานต่างของจังหวัดบุรีรัมย์ ดังนี้ ในจังหวัดบุรีรัมย์
มีกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นพื้นเมืองเดิม 4 กลุ่ม คือ กลุ่มไทยโคราชหรือไทยนางรอง กลุ่มไทยอีสาน
หรือไทยลาว กลุ่มไทยเขมรและกลุ่มไทยส่วย แม้ว่าภาษาจะเป็นตัวบ่งชี้ที่สำคัญสำหรับความ
แตกต่างของกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านั้นก็ตาม แต่กระนั้นวิถีชีวิตส่วนรวมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ก็มี
เอกลักษณ์ของตนเองที่สามารถบอกได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์นั้น ๆ ดังจะกล่าวได้ดังนี้

1. ชาวไทยโคราช ส่วนใหญ่อาศัยอยู่ในเขตอำเภอปะคำ นางรอง หนองกี่และ
ลำปลายมาศ มีความเชื่อในการทำบุญตักบาตรส่งผลบุญไปให้บรรพบุรุษ เป็นประเพณีที่นิยม
ทำกันในช่วงเดือน 6 เป็นการทำบุญประจำหมู่บ้าน ซึ่งเชื่อว่าเป็นการส่งผลบุญไปให้
บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เป็นการแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ความเชื่อในการประกอบ
อาชีพ คือ การทำไร่ ทำนา เมื่อถึงฤดูกาลทำนาคือเดือน 6 ของทุกปี ก่อนจะลงมาทำไรไถนา
จะต้องประกอบพิธีแรกนาขวัญ เพื่อความเป็นสิริมงคลแก่การประกอบอาชีพ
2. ชาวไทยอีสาน มีความเชื่อเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณี การเกิดการตาย
3. ชาวไทยเขมร มีความเชื่อเกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีคือ การทำบุญอุทิศ
ส่วนกุศลไปให้ผู้ตาย เรียกว่าการทำบุญโคนคา คือการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตายไปแล้ว
เมื่อตายจะนิยมฝังเอาไว้ก่อนไม่เผา อีก 3-4 ปี จึงจะขุดศพขึ้นมาเผา
4. ชาวไทยส่วย มีความเชื่อถือเครื่องในเรื่องการตอบแทนต่อผู้มีพระคุณ เชื่อฟัง
คำสอนของบิดามารดาไม่ประพฤตินอกกริคนอกรอย

ขนาดที่ตั้ง

จังหวัดบุรีรัมย์ ตั้งอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่างของประเทศไทยอยู่
ระหว่างเส้นรุ้งที่ 14 องศา 45 ลิปดาเหนือ เส้นแวงที่ 102 องศา 30 ลิปดา กับ 103 องศา
45 ลิปดาตะวันออก อยู่ห่างจากกรุงเทพมหานครโดยรถยนต์ประมาณ 412 กิโลเมตร
ทางรถไฟประมาณ 376 กิโลเมตร มีอาณาเขตติดต่อกับจังหวัดและประเทศใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม และสุรินทร์
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับจังหวัดสุรินทร์
ทิศใต้	ติดต่อกับจังหวัดสระแก้ว และราชอาณาจักรกัมพูชา
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับจังหวัดนครราชสีมา

จังหวัดบุรีรัมย์มีเนื้อที่รวมทั้งสิ้นประมาณ 10,321,885 ตารางกิโลเมตร หรือ 6,451,178,125 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 8.11 ของพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และร้อยละ 2.01 ของพื้นที่ประเทศ (จุมพล วิเชียรศิลป์. 2539 : 1)

ลักษณะภูมิประเทศและลักษณะภูมิอากาศ

จุมพล วิเชียรศิลป์ (2535 : 16) ภูมิประเทศจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นที่สูงจากทางด้านทิศใต้ ซึ่งเป็นเขตเทือกเขาเป็นแนวยาวติดต่อกันจากตะวันตกจรดตะวันออก ได้แก่ เทือกเขาดันกำแพงและเทือกเขาพนมดงรัก ซึ่งเกิดจากการยกตัวขึ้นของผิวโลกทำให้บริเวณขอบของแผ่นดินโค้งโค้งตัวขึ้น ซึ่งปัจจุบันการยกตัวของแผ่นดินส่วนนี้ก็ยังคงดำเนินต่อไปเรื่อยๆ ด้วยแรงอัดคั้นหนุนเข้ามาของแผ่นดินจากราชอาณาจักรกัมพูชา (Kingdom of Cambodia) และบุกลงใต้แผ่นดินอีสาน เปลือกโลกส่วนที่บุกลงไปในโลกมีอุณหภูมิสูงจนหลอมละลายหินใต้ดินหลอมละลายดังกล่าวจะมีความหนาแน่นต่ำกว่าหินหลอมละลายภายในโลก เพราะเกิดจากการหลอมละลายของเปลือกโลกชั้นบน (Soil Crust) หินหลอมละลายใหม่นี้จึงเบาตัวลอยสูงขึ้นสู่ผิวโลกเกิดเป็นภูเขาไฟกระจายอยู่ในแนวขนานกับแนวมุดตัวจากจังหวัดนครราชสีมา ในเขตอำเภอโชคชัยและเสิงสางจังหวัดนครราชสีมา ที่อำเภอโนนดินแดง ละหานทราย บ้านกรวด ประโคนชัย นางรอง หนองกี่และอำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์และที่เขาสวาย อำเภอเมืองจังหวัดสุรินทร์ อำเภอหนองหาน และกัณฑ์ลักษณะ จังหวัดศรีสะเกษ เป็นต้น การมุดตัวของพื้นดินดังกล่าวทำให้เกิดหน้าผาสูงตามแนวเทือกเขาดันกำแพง เทือกเขาดงรัก และเทือกเขาแดนเมืองในเขตจังหวัดอุบลราชธานี

บริเวณที่สูงทางตอนใต้ ได้แก่ เทือกเขาดันกำแพงและเทือกเขาดงรักลาดเอียงไปทางเหนือเป็นแหล่งต้นน้ำสำคัญของจังหวัดบุรีรัมย์ เช่น ลำน้ำศ ลำนางรอง ลำปะเทีย ลำจังหัน ลำชี ห้วยตะโก ห้วยเสว เป็นต้น

จังหวัดบุรีรัมย์เป็นบริเวณที่ฤดูฝนกับฤดูแล้งมีภูมิอากาศแตกต่างกันชัดเจน มีฤดูฝน 5-6 เดือน เริ่มตั้งแต่กลางเดือนพฤษภาคมถึงกลางเดือนตุลาคม และมีฤดูแล้ง(ฤดูหนาวกับฤดูร้อน) อีกประมาณ 5-6 เดือน โดยเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนเมษายนของทุกปี และมีอากาศร้อนอุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย อุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปีประมาณ 27.2 องศาเซลเซียส อุณหภูมิสูงสุดเฉลี่ย 32.6 องศาเซลเซียส อุณหภูมิต่ำสุดเฉลี่ย 21.6 องศาเซลเซียส เดือนที่มีอากาศร้อนมากที่สุด คือเดือนเมษายน อุณหภูมิสูงสุดถึง 41.6 องศาเซลเซียส ส่วนอากาศหนาวสุดในเดือนมกราคมอุณหภูมิต่ำสุดถึง 6.4 องศาเซลเซียส

ปริมาณน้ำฝนของอำเภอเมืองจังหวัดบุรีรัมย์ ฝนที่ตกในจังหวัดเมืองบุรีรัมย์ส่วนใหญ่เนื่องมาจากพายุดีเปรสชัน ซึ่งเคลื่อนตัวจากทะเลจีนใต้ผ่านประเทศเวียดนามและลาว เข้าสู่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ปริมาณน้ำฝนที่ตกอยู่ในจังหวัดเมืองบุรีรัมย์อยู่ในเกณฑ์น้อย เฉลี่ยตลอดปีประมาณ 1,293.8 มิลลิเมตร และมีฝนตกเฉลี่ยประมาณ 108 วัน เดือนที่มีฝนตกมากที่สุดคือเดือนกันยายน มีฝนเฉลี่ย 280.2 มิลลิเมตร ฝนตกประมาณ 21 วัน

การปกครอง และประชากร

จังหวัดบุรีรัมย์ ได้จัดการปกครองตามบริหารราชการส่วนแผ่นดินเป็น 2 ส่วน คือ

1. การปกครองส่วนภูมิภาค แบ่งพื้นที่การปกครองออกเป็น 21 อำเภอ 2 กิ่งอำเภอ 182 ตำบล 2,455 หมู่บ้าน

2. การปกครองส่วนท้องถิ่น แบ่งเป็นเทศบาล องค์การบริหารส่วนจังหวัด และ องค์การบริหารส่วนตำบล ปัจจุบันมีเทศบาล 24 แห่ง องค์การบริหารส่วนตำบล 184 แห่ง

ประวัติศาสตร์เมืองบุรีรัมย์

จังหวัดบุรีรัมย์เป็นเมืองที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน และมีหลักฐานต่างๆ แสดงให้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรือง ทั้งด้านโบราณคดีและด้านประวัติศาสตร์ หลักฐานที่แสดงถึงความเจริญในอดีตที่สำคัญ เช่น เมืองและชุมชนโบราณซึ่งปรากฏจากการศึกษาภาพถ่ายทางอากาศ พบว่า ในจังหวัดบุรีรัมย์มีเมืองและชุมชนเกินกว่า 140 แห่ง ซึ่งเมืองและชุมชนโบราณเหล่านี้ มีขนาดแตกต่างกันไป บางแห่งมีคูน้ำล้อมรอบหนึ่งชั้น บางแห่งมีคูน้ำล้อมรอบถึง 3 ชั้น นอกจากนี้ยังมีการค้นพบพระพุทธรูปขนาดปรกสมัยทวารวดี ที่บ้านเมืองฝ้าย ซึ่งอยู่ในเขต อำเภอหนองหงส์และเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นพระพุทธรูปขนาดปรกสมัยทวารวดีที่เก่าแก่ที่สุดเท่าที่พบในประเทศไทยและยังพบพระพุทธรูปสมัยทวารวดีอีกหลายองค์ที่อำเภอพุทไธสง ซึ่งอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 3-15 และพบใบเสมาที่บ้านปะเคียบ อำเภอคูเมือง อันเป็นโบราณวัตถุ สมัยทวารวดี ดังนั้น จึงทำให้สันนิษฐานได้ว่าดินแดนจังหวัดบุรีรัมย์เคยเป็นที่ตั้งชุมชนโบราณ ทวารวดีอย่างน้อยที่สุดก็ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 13

ประวัติการก่อตั้งเมืองบุรีรัมย์

เมืองบุรีรัมย์ มีลักษณะค่อนข้างจะแตกต่างจากเมืองโบราณทั่วไป เนื่องจากตัวเมืองมิได้เป็นเมืองใหญ่ที่เป็นศูนย์รวมตั้งเมืองอื่น เช่น เมืองอุบลราชธานี หรือเมืองนครราชสีมาแต่เป็นการรวมเมืองเล็กๆ ซึ่งมีฐานะเท่าเทียมกันหลายเมืองผนวกเข้าเป็นเมืองเดียวกันและพัฒนาเป็นจังหวัดบุรีรัมย์จนถึงปัจจุบัน

ชนบทรวมนิยมประเพณี

จังหวัดบุรีรัมย์ มีกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมที่แตกต่างกันถึง 4 กลุ่ม มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความหลากหลายมีการผสมกลมกลืน ลักษณะเป็นสังคมเกษตรกรรมที่เคร่งครัดในประเพณี วิถีชีวิตของชาวบ้าน ความเชื่อทางศาสนา กลุ่มชาติพันธุ์ ค่านิยมของชุมชน จารีตประเพณี ของชาวบุรีรัมย์ที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบันนี้เรียกว่า "ฮีตสิบสองคองสิบสี่" ซึ่งเป็นประเพณีมาแต่โบราณ

ฮีตสิบสอง คำว่า ฮีต มาจากคำว่า รัต อันหมายถึง จารีตประเพณี ประเพณีอันเนื่องมาด้วยศีลธรรม ซึ่งคนส่วนรวมถือว่ามีความศักดิ์สิทธิ์ประพาศผีผาผืนหรือผดวันไม่กระทำตามที่กำหนดไว้ ถือว่าเป็นผิดเป็นชั่ว

ฮีสสิบสอง คือ จารีตประเพณีประจำสิบสองเดือนในรอบปี ซึ่งกล่าวถึงประเพณีที่ต้องปฏิบัติทั้งสิบสองเดือน ดังนี้

เดือนอ้าย (เดือนเจียง) หรือเดือนธันวาคม บุญเข้ากรรม เป็นเดือนที่พระสงฆ์เข้ากรรม (ปริวาสกรรม) เพื่อให้พระสงฆ์ผู้กระทำผิดได้สารภาพต่อหน้าคณะสงฆ์เป็นการสำนึกถึงความบกพร่องของตนและมุ่งประพฤติให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัยต่อไป ทางด้านฆราวาส จะทำบุญเลี้ยงผีแดน ผีต่าง ๆ (ผีบรรพบุรุษ)

เดือนยี่ (มกราคม) ทำบุญอุทิศข้าวหรือบุญอุทิศลาน นิมนต์พระสวดมนต์เย็นเพื่อเป็นมงคลแก่ข้าวเปลือก เมื่อพระฉันข้าวแล้วจะทำพิธีอุทิศข้าว นอกจากนี้ชาวบ้านจะเตรียมเก็บสะสมเงินไว้หุงต้มที่บ้าน

เดือนสาม (กุมภาพันธ์) ทำบุญข้าวจีและทำบุญมาฆบูชา การทำบุญข้าวจีจะเริ่มตอนเช้าโดยใช้ข้าวเหนียวปั้นหุ้มหน้าอ้อยนำไปย่างไฟพอเกรียมแล้วชุบด้วยไข่นำไปย่างไฟเมื่อสุกแล้วนำไปถวายพระสงฆ์ ข้าวจีที่เหลือจากพระฉันชาวบ้านจะแบ่งกันรับประทาน ถือว่าผู้รับประทานจะเป็นมงคลแก่ตนเอง

เดือนสี่ (มีนาคม) ทำบุญพระเวส (สเวส) หรือทำบุญมหาชาติ มีการฟังเทศน์มหาชาติและจะต้องฟังให้จบทุกกัณฑ์ในวันเดียวจึงจะได้กุศล มีการนำของมาถวายพระเรียกว่า "กันหลอน"

เดือนห้า (เมษายน) ตรุษสงกรานต์ หรือบุญสงน้ำ การสงน้ำพระพุทธรูป พระสงฆ์รดน้ำดำหัวผู้หลักผู้ใหญ่ การทำบุญมีการถวายทาน การทำบุญสงน้ำกำหนดเอาไว้วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 5 บางทีเรียกว่าบุญเดือนห้า ถือเป็นเดือนสำคัญเพราะเป็นเดือนเริ่มต้นใหม่

เดือนหก (พฤษภาคม) ทำบุญบั้งไฟและบุญวันวิสาขบูชา การทำบุญบั้งไฟเพื่อขอฝนจากเทวดา (แถน) และจะมีงานบวชนาคพร้อมกันด้วย การทำบุญเดือนหกนี้เป็นงานที่สำคัญก่อนจะลงมือทำนา หมู่บ้านใกล้เคียงจะทำบั้งไฟมาแข่งขันกัน หมู่บ้านที่รับเป็นเจ้าภาพจะจัดอาหาร เหล้ายาเลี้ยงโดยไม่คิดมูลค่าเมื่อถึงเวลาที่จะแห่บั้งไฟและเซิ้งออกไป ณ ที่จุด การเซิ้งนี้เป็นการสนุกสนานมากนับเป็นการชุมนุมกันครั้งสำคัญ ส่วนการทำบุญวิสาขบูชาวันนั้น กลางคืนมีการเทศน์ กลางคืนมีการเวียนเทียน

เดือนเจ็ด (มิถุนายน) ทำบุญข้าชะ (ล้าง) หรือบุญบูชาบรรพบุรุษ มีการเช่นสรวงหลักเมือง หลักบ้าน ปู่ตา ผีเมือง (ผีบรรพบุรุษ) ผีตาแฮก (เทวดารักษาไรนา) เป็นการทำบุญเพื่อระลึกถึงผู้มีพระคุณ

เดือนแปด (กรกฎาคม) ทำบุญเข้าพรรษา เป็นประเพณีทางพุทธศาสนาโดยตรง จึงคล้ายกับภาคอื่นๆ ของประเทศไทย เช่น มีการทำบุญตักบาตร ถวายภัตตาหารเช้าเพลแก่พระสงฆ์สามเณร มีการฟังเทศน์ตอนบ่าย ชาวบ้านหล่อเทียนใหญ่ถวายเป็นพุทธบูชาเก็บไว้ตลอดพรรษา

เดือนเก้า (สิงหาคม) ทำบุญข้าวประดับดิน เป็นการทำบุญเพื่ออุทิศญาติผู้ล่วงลับ โดยจัดอาหาร หมาก พลู เหล้า บุหรี่ แล้วนำไปวางไว้ใต้ต้นไม้หรือที่ใดที่หนึ่งพร้อมทั้งเชิญวิญญาณของญาติมิตรที่ล่วงลับไปให้มารับเอาอาหารไป ต่อมาใช้หยาดน้ำ (กรวดน้ำ) แทน

เดือนสิบ (กันยายน) ทำบุญข้าวสาก (สลากภัต) ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบ เรียกว่า บุญเดือนสิบ ผู้ถวายจะเขียนชื่อของตนลงในภาชนะและเขียนชื่อลงในบัตร ภัทฺษสามเณรรูปใด จับได้สลากของใคร ผู้นั้นจะเข้าไปถวายของ เมื่อพระฉันเสร็จแล้วมีการฟังเทศน์ การทำบุญเดือนสิบนี้เป็นการอุทิศให้แก่ผู้ตายเช่นเดียวกัน

เดือนสิบเอ็ด (ตุลาคม) ทำบุญออกพรรษาหรือบุญเดือนสิบเอ็ด ในวันขึ้น 15 ค่ำ พระสงฆ์จะแสดงอาบัติ ทำการปวารณา คือการเปิดโอกาสให้ท่านสาวตักเดือนกันนี้ได้ ต่อมา เจ้าอาวาสหรือพระผู้ใหญ่จะให้โอวาทเดือนพระสงฆ์ให้ปฏิบัติตัวอย่างผู้ทรงศีล เป็นอันเสร็จพิธี พอดกกลางคืนมีการจุดประทัดไปไหนไปไหนตามต้นไม้ในวัด หรือตามริมรั้ววัด

เดือนสิบสอง (พฤศจิกายน) ทำบุญกฐิน เริ่มตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือน 12 จนถึงวันเพ็ญ เดือน 12 สำหรับประชาชนที่อยู่ริมน้ำจะมีการแข่งขันเรือ เช่น ริมแม่น้ำโขง แม่น้ำมูล แม่น้ำชี เพื่อระลึกถึงอุสพญานาค บางแห่งมีการแห่ปราสาทผึ้งถวายพระสงฆ์เพื่อเป็นพุทธบูชา (อุทิศ บุญชู. 2538 : 71-72)

ประเพณีทั้งสิบสองเดือนนี้ ถือเป็นประเพณีหลักของชาวอีสานที่ปฏิบัติสืบทอดกัน มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ประเพณีเหล่านี้ยังแสดงถึงความพร้อมเพรียงร่วมแรงร่วมใจ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของสังคมชาวอีสานที่แบ่งปันด้วยความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความเสียสละ แรงกายแรงใจเพื่อการกุศล ความสามัคคี ตลอดจนความกตัญญูรู้คุณต่อบุพการี สิ่งเหล่านี้ เป็นสิ่งสำคัญที่หล่อหลอมบุคลิกภาพของชาวอีสานที่สำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งทำให้ชาวอีสานมีความ สนิทสนมกันไม่เฉพาะแต่หมู่บ้านของตนเท่านั้น แต่ยังสร้างความสามัคคีกับหมู่บ้านใกล้เคียง ซึ่งจะก่อให้เกิดผลดีต่อการปกครองอีกด้วย

สมาคมชาวอีสาน (ม.ป.ป.) ได้ให้ความหมาย คองสิบสี่ คือ คลองธรรมสิบสี่อย่างที่ เป็นแนวทางที่ใช้ปฏิบัติระหว่างผู้ปกครองกับผู้ใต้ปกครอง หรือระหว่างคนธรรมดาที่ฟังปฏิบัติ ต่อกัน เป็นการนำธรรมทางพระพุทธศาสนากับแนวทางที่เคยปฏิบัติมาประยุกต์เข้ารวมกัน เรียกว่า คองสิบสี่อย่าง (ศูนย์รวมสงฆ์ชาวอีสาน. 2533 : 73) กล่าวไว้คือ

1. สิตเจ้าคองขุน เทียบกับรัฐธรรมนูญหมวดว่าด้วย หน้าที่ของกษัตริย์หรือแนวนโยบายของรัฐ
2. สิตท้าวคองเพียง ว่าด้วยหน้าที่ของบ้านเมือง
3. สิตไพร่คองนาย ได้แก่ราษฎรไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน
4. สิตบ้านคองเมือง แต่ละเมืองต้องมีการปฏิบัติตามศีล 12 หรือประเพณี 12 เดือน
5. สิตปู่คองย่า
6. สิตพ่อคองแม่

7. ยึดไม้คองเขต
8. ยึดป่าคองสูง
9. ยึดลูกคองหลาน
10. ยึดเผ่าคองแก่

ตั้งแต่ยึดอันดับ 5 ถึง 10 นี้เป็นการที่ต้องปฏิบัติต่อกันสำหรับบุคคลซึ่งอยู่ภายในครอบครัวเดียวกัน

11. ยึดปีคองเดือน คือการปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับลักษณะของปี เดือน
12. ยึดไร่คองนา คือหลักปฏิบัติในเวลาทำไร่-ทำนา
13. ยึดวัดคองสงฆ์ เป็นหลักสำหรับบุคคลที่ต้องยึดถือปฏิบัติในระหว่างครอบครัว

ผ้าเมียบ บ้านเรือน ต่อพระศาสนา

14. ยึดสมบัติคุณเมือง

ภาคอีสานหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทยนั้น ได้ชื่อว่าเป็นภาคที่ ร่ำรวยด้วยวัฒนธรรม ประเพณียิ่งกว่าภาคใดๆ และจังหวัดบุรีรัมย์อยู่ภาคอีสานตอนใต้ จะมีงาน ประเพณีหรือฮีตอยู่มากมายทั้งที่เป็นฮีตย่อยปฏิบัติกันมาในบางหมู่บ้าน และฮีตที่ถือปฏิบัติกัน ทุกแห่งส่วนใหญ่คล้ายคลึงกัน เป็นประเพณีที่ชาวอีสานยึดมั่นและได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมา ไม่ขาดสายในรอบปีคือ ฮีตสิบสอง หรือประเพณีสิบสองเดือนและคองสิบสี่ ซึ่งจังหวัดบุรีรัมย์ ได้ปฏิบัติมาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยในประเทศ

สำหรับงานวิจัยเกี่ยวกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร ผู้วิจัย ได้ศึกษาค้นคว้าในส่วนที่เกี่ยวข้องและนำมาประกอบการวิจัยเรื่อง สภาพและปัญหาการนำ ภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงาน การประถมศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์ ดังต่อไปนี้

รัตนะ บัวสนธิ์ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรและการจัดการเรียน การสอนเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น : กรณีศึกษารุชมชนแห่งหนึ่งในเขตภาคกลางตอนล่าง พบว่า หลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) เปิดโอกาสให้โรงเรียนสามารถพัฒนาหลักสูตรและจัดการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น แต่พบว่ามีปัญหาในเรื่องความไม่เชี่ยวชาญและไม่สนใจงานวิชาการของผู้บริหาร ความเข้าใจใส่ ทางวิชาการของครู และนโยบายการควบคุมวิชาการจากหน่วยงานของส่วนกลาง จึงเป็น อุปสรรคสำคัญที่ทำให้การใช้หลักสูตรไม่ประสบผลสำเร็จเท่าที่ควร

อังกุล สมคะเนย์ (2535 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาสภาพและปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้พัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา ดังกักสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดอุบลราชธานี พบว่า ศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียนและครูวิชาการโรงเรียนส่วนใหญ่เห็นด้วยและได้นำภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการประกอบอาชีพท้องถิ่น มาใช้พัฒนาหลักสูตรในลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม ด้วยวิธีการเชิญเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นช่างฝีมือ หรือช่างเทคนิคชาวบ้านมามีส่วนร่วมในการพัฒนาหลักสูตร แต่พบว่ามีปัญหาในด้านงบประมาณ นโยบาย การนิเทศ การติดตามผล ตลอดจนไม่มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านและการพัฒนาหลักสูตร

ช่อม กรไกร (2537 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา ดังกักสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดศรีสะเกษ ตามความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนและครูวิชาการโรงเรียน พบว่า มีการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา โดยรวมอยู่ในระดับปานกลางทุกขั้นตอน เป็นที่น่าสังเกตว่าการจัดทำระบบข้อมูลพื้นฐานมีการปฏิบัติในระดับปานกลางทุกขั้นตอน และเมื่อวิเคราะห์รายข้อพบว่าการจัดทำข้อมูลพื้นฐานในห้องเรียนการจัดทำข้อมูลพื้นฐานสภาพเศรษฐกิจของท้องถิ่น มีการปฏิบัติอยู่ในระดับน้อย การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นนั้นจำเป็นต้องมีข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับอาชีพ เศรษฐกิจ สังคม ค่านิยม ทรัพยากรและวิทยาการท้องถิ่น เพื่อนำไปกำหนดเป็นจุดมุ่งหมายของหลักสูตร การจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสภาพชีวิตจริงของท้องถิ่น ขั้นตอนการกำหนดความต้องการของท้องถิ่น พบว่า ผู้บริหารโรงเรียนและครูวิชาการโรงเรียนประถมศึกษา มีการปฏิบัติในการสำรวจความต้องการของท้องถิ่นก่อนจัดหลักสูตรในระดับน้อยเช่นกัน และในขั้นตอนการจัดทำแผนการสอน คู่มือครู และสื่อการสอน พบว่า มีการปฏิบัติในการจัดทำหนังสือเสริมประสบการณ์ที่ปลูกฝังให้นักเรียนรักถิ่นของตนเองอยู่ในระดับน้อย ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะสาเหตุดังต่อไปนี้

1. ปัจจุบันโรงเรียนประถมศึกษายังคงใช้หลักสูตรจากส่วนกลางเป็นผู้กำหนด จึงไม่มีการพัฒนาหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น
2. ผู้บริหารและครูวิชาการโรงเรียน ขาดความรู้ความเข้าใจในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น
3. ผู้บริหารการศึกษาในระดับสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอ/กิ่งอำเภอ สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด และสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ยังไม่ให้ความสำคัญในการส่งเสริมให้โรงเรียนปฏิบัติในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นอย่างจริงจัง ขาดการนิเทศ กำกับ ติดตามผลอย่างต่อเนื่องและเป็นระบบ
4. ประชาชนในท้องถิ่นยังขาดความตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษา ไม่ให้การสนับสนุนและเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอนของโรงเรียนเท่าที่ควร

กิตติพศ ทิริสูตร (2537 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น ตามหลักสูตรประถมศึกษา พุทธศักราช 2521 (ฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2533) ในโรงเรียนร่วมพัฒนาการใช้หลักสูตรจังหวัดสุพรรณบุรี พบว่า ศึกษาในเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียนได้รับนโยบายการสนับสนุนและส่งเสริมให้นำภูมิปัญญาชาวบ้าน มาใช้ในการพัฒนาหลักสูตร โดยปรับกิจกรรมการเรียนการสอน ได้มีการนำเรื่องวัฒนธรรมและ ขนบธรรมเนียมประเพณี การประกอบอาชีพของท้องถิ่นมาใช้ ครูส่วนใหญ่ศึกษาและนำ ภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ โดยเชิญเจ้าของภูมิปัญญามาร่วมกิจกรรมและไปศึกษาจากปราชญ์ ชาวบ้าน ด้านการจัดทำเนื้อหาหรือรายวิชาขึ้นใหม่ไม่มีการจัดทำ สาเหตุคือ ครูมีภารกิจมาก เกินไปไม่มีเวลาเพียงพอ ปัญหาในการนิเทศติดตามผล คือ ขาดงบประมาณและไม่มีเวลาที่จะ ติดตามผล ผู้บริหารยังไม่เข้าใจเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น

ยุพา ทวีชัยอุไร (2537 : บทคัดย่อ) ได้การศึกษาการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในงาน การศึกษาออกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่า การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนา หลักสูตรและการจัดกิจกรรมอยู่ในระดับปานกลาง ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำมาใช้ มากที่สุดคือ ด้านวัฒนธรรมประจำท้องถิ่นและปัญหาที่พบในการปฏิบัติงาน คือ ผู้ปฏิบัติงาน ขาดความรู้ ความเข้าใจในการพัฒนาหลักสูตรและการจัดกิจกรรม การนำภูมิปัญญาชาวบ้าน มาใช้เป็นวิทยากรได้นำมาใช้ในกิจกรรมการศึกษาด้านทักษะอาชีพมากที่สุด สำหรับประเภท ของภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำมาใช้มากที่สุด คือ ด้านหัตถกรรมพื้นบ้าน ปัญหาที่พบคือ ภูมิปัญญา ชาวบ้านไม่มีทักษะในการถ่ายทอดความรู้ ทำให้การเรียนรู้ไม่บรรลุวัตถุประสงค์

ประภอบ ใจมั่น (2539 : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการเกี่ยวกับการ ใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการเรียนการสอน ในโรงเรียนโครงการขยายโอกาสทางการศึกษา ขึ้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด ภาคตะวันออกเฉียงเหนือตอนล่าง พบว่า การเลือกภูมิปัญญาชาวบ้านได้คำนึงถึงผู้เรียน หลักสูตร เนื้อหาวิชา และคุณสมบัติภูมิปัญญา ชาวบ้าน การเตรียมการ มีการเตรียมครูผู้สอน ผู้เรียน ภูมิปัญญาชาวบ้าน สื่อการเรียนรู้และ การเตรียมการเรียนการสอนล่วงหน้าก่อนการเรียนการสอน มีการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในชั้น สอน การสอน โดยมีการสาธิต แบ่งกลุ่มฝึกปฏิบัติงาน การประเมินการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้าน มีการประเมินผู้เรียนและภูมิปัญญาชาวบ้าน โดยการสังเกตระหว่างเรียนรู้ ปัญหาที่พบคือ ขาดแคลนวัสดุ อุปกรณ์ที่ใช้ในการฝึกปฏิบัติงาน งบประมาณไม่เพียงพอ การเบิกจ่ายเงิน ค่าตอบแทนยุ่งยากล่าช้า ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่ค่อยมีเวลาว่างและขาดทักษะประสบการณ์ ในการถ่ายทอดความรู้ ครูผู้สอนมีความต้องการงบประมาณในการจัดซื้อวัสดุ อุปกรณ์ ที่ใช้ ในการฝึกปฏิบัติงาน ภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีความรู้ความชำนาญในเรื่องที่สอนและต้องการ ที่จะเข้ารับการศึกษาอบรมการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านอย่างมีประสิทธิภาพ

มณิชา ชนะสิทธิ์ (2539 : บทคัดย่อ) ศึกษาสภาพและปัญหาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษาในโครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยภูมิปัญญาชาวบ้าน สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดสงขลา พบว่า

1. การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนทั้ง 4 ด้าน สรุปได้ดังนี้

1.1 ร่างหลักสูตร หลักการ แนวคิด โครงการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยภูมิปัญญาชาวบ้านของโรงเรียนส่วนใหญ่ คือการศึกษาเพื่อการพัฒนาแบบยั่งยืน มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ผู้เรียนเรียนรู้การประกอบอาชีพ โดยใช้ทรัพยากรในชุมชน โรงเรียนส่วนใหญ่พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยครูผู้สอนกลุ่มกรรมการงานและพื้นฐานอาชีพ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 5-6 และวิชาเลือกเสรี ระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ในลักษณะการปรับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือกิจกรรมเสริม เป็นการปฏิบัติ การสาธิตและลักษณะการปรับรายละเอียดเนื้อหา โดยปราชญ์ชาวบ้านมีส่วนร่วมให้คำปรึกษาและกำหนดเนื้อหา

1.2 ใช้หลักสูตร โรงเรียนส่วนใหญ่เชิญปราชญ์ชาวบ้านที่มีความรู้ความสามารถด้านเกษตรกรรมมาเป็นวิทยากรในบางเนื้อหา จัดกิจกรรมการเรียนรู้โดยการสาธิต และใช้เทคนิคการเสริมแรงทางบวก สื่อการเรียนรู้ที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นของจริงที่ได้จากแหล่งทรัพยากรในชุมชน วัตถุประสงค์ด้วยการสังเกต ประเมินผลโดยใช้เกณฑ์การผ่านจุดประสงค์ โดยครูผู้สอนดำเนินการประชาสัมพันธ์หลักสูตรอย่างไม่เป็นทางการ ผู้บริหารนิเทศ โดยให้คำปรึกษาและสังเกตการสอน

1.3 ประเมินผลหลักสูตร โรงเรียนส่วนใหญ่ประเมินผลหลักสูตร โดยพิจารณาจากผลปฏิบัติกิจกรรมและผลงานของผู้เรียน ปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร โรงเรียนส่วนใหญ่ปรับปรุงแก้ไขหลักสูตร เนื่องจากผู้บริหารเห็นความสำคัญของโครงการ และการขาดแคลนงบประมาณ

2. ปัญหาการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียน ส่วนใหญ่มีปัญหาเนื่องจากขาดแคลนงบประมาณ ผู้บริหารไม่เห็นความสำคัญ ปราชญ์ชาวบ้านไม่มีเวลา กิจกรรมการเรียนรู้ใช้เวลามากกว่าที่กำหนด ครูผู้สอนไม่มีเวลาจัดทำแผนการเรียนรู้

กรมวิชาการ (2539 ก : บทคัดย่อ) ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการเรียนการสอนในระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ผลของการศึกษาสรุปได้ว่า

1. การรวบรวมเกี่ยวกับความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่น พบว่าศึกษานิเทศก์มีการดำเนินการในเรื่องนี้ค่อนข้างน้อย ศึกษานิเทศก์ที่ดำเนินการส่วนใหญ่อยู่ในจังหวัดที่มีนโยบายเกี่ยวกับการให้โรงเรียนนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน โรงเรียนประถมศึกษาก็เช่นเดียวกัน ผู้บริหารและครูผู้สอนดำเนินการค่อนข้างน้อย ความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านที่รวบรวม เป็นเรื่องเกี่ยวกับการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่น สำหรับโรงเรียนมัธยมศึกษาผู้บริหารและครูผู้สอนดำเนินการมากกว่าโรงเรียนประถมศึกษา ข้อมูลความรู้เกี่ยวกับประสบการณ์ของชาวบ้านที่รวบรวมมีความคล้ายคลึงกับโรงเรียนประถมศึกษา

2. การสนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาส่วนใหญ่สนับสนุนให้ครูผู้สอนนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านในท้องถิ่นมาจัดการเรียนการสอน ด้วยการให้คำแนะนำทั้งในเรื่องของการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น ส่วนผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาเช่นเดียวกัน ส่วนใหญ่เชิญวิทยากรในท้องถิ่นหรือผู้มีความรู้ในท้องถิ่นมาให้ความรู้แก่ครู ส่งเสริมการจัดทำสื่อการเรียนการสอนให้มีหลากหลาย และการสำรวจแหล่งความรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น ให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ วัสดุ อุปกรณ์ ตลอดจนจัดให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้กับประชาชนในท้องถิ่น

3. การนำความรู้และประสบการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาให้ข้อมูลว่าสิ่งที่โรงเรียนดำเนินการคือการนำนักเรียนไปศึกษาและเรียนรู้จากแหล่งความรู้ในชุมชน รองลงมาเชิญชาวบ้านหรือผู้มีความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาเป็นวิทยากร เมื่อพิจารณาตามกลุ่มประสบการณ์ พบว่า ครูผู้สอนที่สอนกลุ่มทักษะ (ภาษาไทย-คณิตศาสตร์) กลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย ได้นำเนื้อหาเกี่ยวกับจริยธรรม ศีลธรรม มาสอดแทรกในการสอน อย่างไรก็ตามกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตครูผู้สอนได้นำพิธีฟั่งเทคนีในวันสำคัญและพิธีสวนมนต์ให้วพระมาจัดการเรียนการสอน ส่วนในเรื่องของการประกอบอาชีพในแต่ละท้องถิ่นครูผู้สอนนำมาจัดการเรียนการสอนในกลุ่มकरणและพื้นฐานอาชีพ ได้แก่ การปลูกพืชแบบเกษตรธรรมชาติ การทอผ้าและการทำปุ๋ยหมัก

4. ปัญหา อุปสรรค การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการเรียนรู้ ครูผู้สอนส่วนใหญ่ไม่นำภูมิปัญญาชาวบ้านใช้ในการจัดการเรียนรู้ ตามความคิดเห็นของศึกษานิเทศก์ ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษาและครูผู้สอน คือขาดการสนับสนุนด้านวัสดุ อุปกรณ์ และงบประมาณ ครูผู้สอนมีความเข้าใจในการนำความรู้และประสบการณ์ของชาวบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนรู้ค่อนข้างน้อย และวิทยากร ท้องถิ่นบางคนมีความเข้าใจในการถ่ายทอดความรู้ค่อนข้างน้อย

5. แนวทางในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านไปใช้ในการจัดการเรียนรู้

5.1 ลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะนำไปสู่การเรียนรู้ ควรเป็นองค์ความรู้ และประสบการณ์ที่มีส่วนของคุณธรรม จริยธรรม สอดแทรกอยู่ด้วย และเป็นสิ่งที่สร้างสรรค์ประโยชน์สุขให้แก่ผู้เรียนและสังคมอย่างสอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

5.2 กระบวนการเรียนรู้ เป็นการผสมผสานระหว่างความรู้สากลกับความรู้ท้องถิ่น เน้นการศึกษา วิเคราะห์ ทำความเข้าใจวิถีคิดและแนวคิดของภูมิปัญญาชาวบ้าน ให้ผู้เรียนได้คิดอย่างอิสระ สรุปเป็นความรู้และประสบการณ์ที่ใช้ในการดำรงชีวิต

5.3 การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ อาจให้ครูเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมโดยนำความรู้ และประสบการณ์ของปราชญ์ชาวบ้านมาจัดกิจกรรมการเรียนรู้ หรืออาจให้ปราชญ์ชาวบ้าน เป็นผู้ดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้แทนครูผู้สอนและทำหน้าที่ประเมินผลด้วย ส่วนสถานที่เรียน อาจเป็นที่โรงเรียนหรือให้นักเรียนไปเรียนที่บ้านของปราชญ์ชาวบ้าน

ศิริพงษ์ นวลแก้ว (2540 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ ในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดแม่ฮ่องสอน พบว่า

1. กลุ่มภูมิปัญญาชาวบ้านที่นำมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นมากที่สุด คือ กลุ่มศิลปะ วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี โดยนำเนื้อหาเกี่ยวกับประเพณีท้องถิ่น ในรอบ 12 เดือน รองลงมาคือกลุ่มคติ ความคิด ความเชื่อ หลักการที่เป็นพื้นฐานขององค์ ความรู้โดยนำเนื้อหาเรื่องคติ คำคม สุภาษิต และคำพังเพย กลุ่มการประกอบอาชีพท้องถิ่น นำเนื้อหาเรื่องการจัดสวนไม้ไผ่ กลุ่มแนวคิด หลักปฏิบัติหรือเทคโนโลยีชาวบ้าน นำเนื้อหา เรื่องการปลูกพืชเศรษฐกิจโตเร็ว กลุ่มประสบการณ์ที่นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนา หลักสูตรท้องถิ่นมากที่สุด ได้แก่ กลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย รองลงมาคือกลุ่มสร้างเสริม ประสบการณ์ชีวิต กลุ่มการทำงานและพื้นฐานอาชีพ กลุ่มทักษะ (ภาษาไทย-คณิตศาสตร์) และ กลุ่มประสบการณ์พิเศษ โดยส่วนใหญ่นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือกิจกรรมเสริมในกลุ่มสร้างเสริมลักษณะนิสัย

2. การพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อแยกเป็น รายลักษณะการปฏิบัติ พบว่า การปรับกิจกรรมการเรียนการสอน หรือจัดกิจกรรมเสริม อยู่ในระดับมาก ส่วนการปรับรายละเอียดเนื้อหา การจัดทำคำอธิบายหรือรายวิชาเพิ่มเติม การปรับและหรือการเลือกใช้สื่อการเรียนให้เหมาะสม การจัดทำสื่อการเรียนขึ้นใหม่อยู่ใน ระดับปานกลาง

3. การนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ส่วนใหญ่ เชื้อปราชญ์ชาวบ้านที่เป็นช่างเทคนิค หรือช่างฝีมือเป็นวิทยากร ปัญหาที่พบคือ ขาดงบประมาณในการดำเนินการ ผู้บริหารและ ครูวิชาการโรงเรียนมีความคิดเห็นว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ควรนำมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นนั้น ควรมีเนื้อหาเกี่ยวกับการอนุรักษ์ทรัพยากรท้องถิ่น ความรู้เรื่องสมุนไพร การจักสาน การเกษตร ผสมผสาน ส่วนปราชญ์ชาวบ้านเห็นว่าการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น ควรนำภูมิปัญญาชาวบ้าน เกี่ยวกับทรัพยากรในท้องถิ่นมาใช้ให้เกิดประโยชน์ สามารถนำไปประกอบอาชีพได้ ควรสอดแทรกคุณธรรม จริยธรรม ความเชื่อทางศาสนา และวัฒนธรรมหรือประเพณีดั้งเดิมในชุมชนมา สอนในโรงเรียน

เวกวรรณ น้าสันเทียะ (2541 : บทคัดย่อ) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาการจัดการ ศึกษาเพื่อถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา จังหวัดชัยภูมิ : กรณีศึกษากลุ่มไทยลาว พบว่า แนวนโยบายกำหนดให้มีการปรับปรุง

ระบบหลักสูตร เนื้อหาสาระ ให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น ให้ผู้บริหารมีอำนาจ นำภูมิปัญญาท้องถิ่นกับวิทยาการสมัยใหม่ แนวทางปฏิบัติ กำหนดให้จัดทำข้อมูลแสดง ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็นแหล่งวิทยากร จัดทำหลักสูตรร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน เน้นการ ปฏิบัติจริง โดยอาศัยเครือข่ายการเรียนรู้ วิธีการถ่ายทอด ส่วนใหญ่เน้นพึ่งพระมาเทศน์ ศึกษาแหล่งความรู้ในวัดและชุมชน ปัญหาที่พบ คือ ขาดงบประมาณ ขาดการรับรู้ในนโยบาย ขาดความตระหนักถึงความสำคัญของภูมิปัญญาชาวบ้าน ขาดแคลนปราชญ์ท้องถิ่น ขาดคนสอน วัสดุ อุปกรณ์และขาดการสนับสนุนจากหน่วยงานต้นสังกัด

กรมวิชาการ (2540 : บทคัดย่อ) ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอน พบว่า

1. ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอน ให้ข้อคิดเห็นว่าการจัดการเรียนการสอนให้สนอง ความต้องการของท้องถิ่น ควรให้ชุมชนได้มีส่วนร่วม นับตั้งแต่การวางแผน การจัดการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมและการประเมินผลการดำเนินงานของโรงเรียน เพื่อให้ความรู้และประสบการณ์ ที่นักเรียนได้รับสอดคล้องกับชีวิตจริง และนักเรียนมีโอกาสได้เลือกเรียนในสิ่งที่มีความถนัดและ ความสนใจมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังเป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างโรงเรียนและชุมชน

2. การดำเนินงานของโรงเรียน ในการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาร่วมในการจัดการ ศึกษา พบว่า วิธีการที่โรงเรียนดำเนินการ ได้แก่ เชิญผู้รู้มาร่วมพัฒนาหลักสูตร สอนนักเรียน ส่งนักเรียนไปฝึกงานที่บ้านหรือสถานประกอบการของผู้รู้ ให้นักเรียนสำรวจข้อมูลของท้องถิ่น และนำสิ่งที่ป็นองค์ความรู้มาจัดการเรียนการสอน จัดพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรืออุทยานการศึกษา ให้นักเรียนศึกษา ค้นคว้า ขั้นตอนในการดำเนินงานประกอบด้วย การรวบรวมความรู้ในท้องถิ่น โดยให้นักเรียนสอบถามจากผู้รู้ กรรมการสถานศึกษาและผู้ปกครอง การเสาะหาผู้รู้ในท้องถิ่น หรือวิทยากร ใช้การสอบถามจากผู้รู้ ผู้ปกครองและนักเรียน การติดต่อประสานงานใช้การติดต่อ อย่างไม่เป็นทางการก่อนหลังจากนั้น จึงขอความร่วมมืออย่างเป็นทางการและติดต่อผ่าน กรรมการศึกษาของโรงเรียน

ผลที่เกิดขึ้นจากการดำเนินการดังกล่าว คือ นักเรียนเรียนอย่างมีความสุข เห็นคุณค่า และมีเจตคติที่ดีต่อศิลปะ วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่น ความรู้ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ ชุมชนและโรงเรียนมีความสัมพันธ์กันมากยิ่งขึ้น และในส่วนของชุมชนเองก็มีความสามัคคีกันมากขึ้นด้วย

3. ผู้รู้ในท้องถิ่น เห็นด้วยที่หลักสูตรเปิดโอกาสให้ได้มีส่วนร่วมในการพัฒนา หลักสูตรและจัดการเรียนการสอน นอกจากจะสอนให้นักเรียนมีความรู้ ประสบการณ์ในเนื้อหา วิชาที่เรียนแล้ว ยังได้เน้นให้นักเรียนเห็นคุณค่าของผู้รู้และองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่น โดยเน้น เรื่องการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของท้องถิ่น คุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในท้องถิ่น ปัญหาที่พบ วัสดุอุปกรณ์ไม่เพียงพอ เวลาในการทำกิจกรรมไม่ต่อเนื่อง ระเบียบราชการไม่เอื้อให้โรงเรียน ทำงานร่วมกับชุมชน

4. ความคิดเห็นของนักเรียนในการเรียนกับผู้รู้ในห้องถิ่น สรุปได้ดังนี้

4.1 การไปฝึกงานที่บ้านหรือสถานประกอบการกับผู้รู้ในห้องถิ่น นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเห็นด้วย คือ ทำให้เกิดความกระตือรือร้น ต้องรับผิดชอบ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

4.2 การเข้าร่วมกิจกรรมที่สอนโดยผู้รู้ในห้องถิ่น นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเห็นด้วย คือ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับ สามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

4.3 การสำรวจข้อมูลจากแหล่งความรู้ในชุมชน นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เห็นด้วย คือภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

4.4 การศึกษาค้นคว้าหรือเรียนรู้จากพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นหรืออุทยานการศึกษา นักเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เห็นด้วย คือ ภูมิใจ ความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

งานวิจัยต่างประเทศ

สำหรับงานวิจัยในต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากเอกสาร และรวบรวมเพื่อนำเสนอได้ดังนี้

ชอร์เตอร์ (Shorter. 1982 : 2119-A) ได้วิจัยเรื่อง การสร้างชุดการสอนให้ผู้เรียนศึกษาด้วยตนเอง เพื่อหาประสบการณ์ด้านวิชาชีพเกษตรกรรมเรื่อง การใช้จ่ายของนักเรียน และเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยใช้ชุดการสอนที่เรียนด้วยตนเองกับการสอนปกติ พบว่า ไม่มีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระหว่างกลุ่มทดลองที่เรียนด้วยชุดการสอนกับการสอนปกติ

ฮอบคินส์ (Hopkins. 1985 : 1824-1825-A) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การจัดหลักสูตรท้องถิ่น สำหรับ Valley School ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบที่มีผลกระทบต่อการจัดหลักสูตร คือปัญหาการปรับใช้แผนปฏิบัติการของโรงเรียนให้สอดคล้องสภาพแวดล้อมของโรงเรียนขาดหลักสูตรที่มีเฉพาะท้องถิ่น ประชาชนในท้องถิ่นไม่เรียกร้องให้มีการจัดหลักสูตรระดับท้องถิ่นของตน ไม่มีการวัดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนเพื่อปรับปรุงหลักสูตร

เบทิสสัน (Battison. 1991 : บทคัดย่อ) ได้ได้ศึกษาและวิจัยเรื่อง ที่ว่าด้วยการนี้ศึกษาในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น โดยทำการสำรวจข้อมูลเพื่อทำการพิจารณาแก้ไขหลักสูตรการศึกษาท้องถิ่นใน 3 โรงเรียนของอำเภอหนึ่งในรัฐโอไฮโอ ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยดำเนินการประชุมปรึกษาหารือกัน เพื่อตัดสินใจในการที่จะกำหนดลักษณะรูปแบบใหม่ในการดำเนินงานพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น

การกำหนดรูปแบบเนื้อหาของการค้นคว้าวิจัยในครั้งนี้ ได้กำหนดขึ้นอย่างเหมาะสม โดยจัดให้มีผู้ร่วมสังเกตการณ์จากคณะกรรมการที่อำเภอแต่งตั้ง แต่ละโรงเรียนได้มีการประชุม ทบทวนแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในรอบปีการศึกษาเป็นระยะ เพื่อพัฒนาหลักสูตรการเรียน การสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 วิธีการค้นคว้าวิจัยใช้การศึกษา จากผลการประชุมของคณะกรรมการแต่ละโรงเรียนของอำเภอ โดยการนำข้อมูลต่างๆ ที่ได้ จากการศึกษาจากแหล่งนั้นมาวิเคราะห์หาแนวทางการดำเนินการให้บรรลุตามจุดมุ่งหมาย ที่ตั้งไว้

ผลการวิจัยพบว่า การพัฒนาหลักสูตรสอดคล้องกับแนวความคิดของชวาบ (Schwab) โดยหลักเกณฑ์ทั่วไปของครู ของผู้เรียน ของเนื้อหาวิชา ของผู้เชี่ยวชาญด้านหลักสูตร และ สอดคล้องกับแนวนโยบายตามหลักการของวอล์คเกอร์ (Walker's) แนวความคิดของทั้งสองนี้ ชี้ให้เห็นว่าความรู้เบื้องต้นเหล่านี้ สามารถนำไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพในเรื่องการพัฒนา หลักสูตรระดับท้องถิ่น ผลงานของวอล์คเกอร์และชวาบ (Walker's & Schwab) ได้ถูกนำไปใช้ ประโยชน์ในระดับมหาวิทยาลัย ความรู้ในการศึกษาเรื่องนี้สามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลสำหรับ การจัดตั้งโรงเรียนทั่วไป หลักสูตรการเรียนการสอนได้รับการเปลี่ยนแปลงให้เกิดความเหมาะสม โดยกรมการศึกษาของรัฐโอไฮโอ กฎหมายรูปแบบและกระบวนการจัดการศึกษาได้ถูกจัดวางไว้ ระยะเวลา และประกาศใช้โดยกรมการศึกษาของรัฐโอไฮโอ เพื่อเป็นการช่วยเหลือโรงเรียน ประจำอำเภอ ในการจัดเตรียมหลักสูตรการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับสภาพความต้องการ ของแต่ละท้องถิ่น

การจัดการศึกษาในโรงเรียนนำร่องประจำอำเภอทั้ง 3 โรงเรียน ครูและผู้บริหาร โรงเรียนต้องแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาเพื่อพิจารณาปรับปรุงพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่น โดยครูผู้สอนต้องเป็นตัวแทนสำคัญของการดำเนินการในระดับชั้นต้น ซึ่งการดำเนินการครั้งนี้ เกิดผลดีต่อครู ส่วนเรื่องอื่นๆ ได้รับการแก้ไขปรับปรุงอย่างเหมาะสม ผู้บริหารโรงเรียนต่างให้การสนับสนุนอย่างเต็มที่ในการดำเนินการพัฒนาหลักสูตรระดับท้องถิ่นให้ประสบผลสำเร็จ การ ดำเนินงานเป็นไปอย่างมีระบบราบรื่นและมีประสิทธิภาพ บุคลากรทุกฝ่ายมีความพึงพอใจใน การปฏิบัติงานและเชื่องานของพวกเขาได้เริ่มที่จะดำเนินการอย่างเป็นรูปแบบที่ชัดเจนมาก ขึ้นแล้ว

ทาวาง (Tawang, 1995 : 2118-A) ได้ทำการศึกษากการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นและ รูปแบบการคิดเรื่องการให้คำปรึกษาเกี่ยวกับการดูแลคุณภาพ พบว่า การพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น ดังกล่าว ช่วยให้การเรียนรู้เกี่ยวกับความเชื่อในการดูแลคุณภาพแต่ละท้องถิ่นเพิ่มขึ้น เมื่อนำไป ใช้สอนกับท้องถิ่นที่มีลักษณะเดียวกันยังให้ผลสัมฤทธิ์เหมือนเดิม ทาวน์ไปสอนพบความ แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญในด้านการฝึกอบรม ส่วนตัวเนื้อหา ด้านทักษะ และโดยรวมไม่ แตกต่างกัน สำหรับรูปแบบการคิด ด้านความรู้ความจำ ด้านความเข้าใจ และโดยรวมไม่ แตกต่างกัน

บัทเลอร์ (Butler, 1996 : 2314-A) ได้วิจัยเรื่อง กระบวนการพัฒนาหลักสูตร การออกแบบกราฟิกที่มีประสิทธิภาพ พบว่า การรวบรวมแนวคิดและสังเคราะห์แนวคิด เกี่ยวกับการออกแบบกราฟิกที่จำเป็นทางการศึกษา ให้มากที่สุดก่อนดำเนินการพัฒนาหลักสูตร จากนั้นจึงแต่งตั้งคณะกรรมการขึ้นมาประกอบด้วย ผู้เชี่ยวชาญด้านการออกแบบกราฟิกและ นักศึกษา เมื่อดำเนินการพัฒนาแล้วควรมีการเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ให้ทราบโดยทั่วกัน ทั้งนี้ หน่วยงานต้นสังกัดควรสนับสนุน ส่งเสริมให้ความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรให้เหมาะสมด้วย

คินชา (Cunha, 1997 : 2884-A) ได้ศึกษากระบวนการพัฒนาหลักสูตรโภชนาการ ศึกษา พบว่า การให้ชุมชนมีอำนาจในการกำหนดนโยบาย กระบวนการและการวางแผน ทำให้ สามารถส่งเสริมการปฏิบัติงานร่วมกันของประชาชน สามารถพัฒนาแนวทางสู่ความสำเร็จและ ให้ประชาชนมีความเสียสละมอบเครื่องมือที่ส่งเสริมหลักสูตร พร้อมทั้งทำให้ประชาชนและผู้มีความเชี่ยวชาญด้านหลักสูตร สามารถออกแบบหลักสูตรร่วมกันได้

เบรียทท์ (Breithaupt, 1997 : 1668-A) ได้ศึกษารูปแบบการร่วมมือพัฒนา หลักสูตรเทคโนโลยีการสอน ระหว่างโรงเรียนกับมหาวิทยาลัย พบว่า การร่วมมือพัฒนา หลักสูตรช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนมีประสิทธิภาพ

เบคแมน (Bekman, 1997 : 1561-A) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรโปรแกรมการรู้ หนังสือ พบว่า โปรแกรมการรู้หนังสือไม่ได้พิจารณาถึงความสนใจของชุมชนหรือประชากรกลุ่ม เป้าหมาย และหลักสูตรยังขาดการให้การฝึกฝนและพัฒนาอาชีพให้ตรงกับความต้องการของชุมชน โปรแกรมการรู้หนังสือของประชาชนจึงไม่ประสบผลสำเร็จ

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยดังกล่าวข้างต้น สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านเป็น กระบวนการเรียนรู้ดั้งเดิมของท้องถิ่น และเป็นองค์ประกอบสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น การที่ สังคมมีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตและวิถีชีวิตแบบใหม่ ทำให้ภูมิปัญญาชาวบ้านไม่สามารถ ปรับตัวเข้ากับกระแสการเปลี่ยนแปลงใหม่ได้ ท้องถิ่นจึงประสบปัญหาเกี่ยวกับคุณภาพชีวิต ในชุมชนอย่างมาก ดังนั้น จึงควรจะมีการนำภูมิปัญญาชาวบ้านเข้ามามีส่วนในการจัดการศึกษา ในทุกระดับทุกประเภทเพื่อที่จะได้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น การศึกษาให้เข้าใจถึงภูมิปัญญา ชาวบ้านอย่างแท้จริง แล้วนำมาปรับใช้ให้เกิดประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาในโรงเรียน จะเป็น การใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นให้เป็นประโยชน์สูงสุด จากภูมิปัญญาชาวบ้านที่มีอยู่กระจัดกระจาย ในหมู่บ้านตำบล ชุมชนมา ทำให้สอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่และความต้องการของประชาชน ในท้องถิ่นทำให้คุณภาพชีวิตของประชาชนดีขึ้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาสภาพและ ปัญหาการนำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการพัฒนาหลักสูตรในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัด สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดบุรีรัมย์ เพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาการนำภูมิปัญญา ชาวบ้านมาใช้ในการเรียนรู้ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น